

Viestintävirasto

Mediakasvatus suomalaisperheissä 2009

Viestintäviraston julkaisu 11/2009

Viestintäviraston julkaisu 11/2009

Mediakasvatus suomalaisperheissä 2009

Tiina Aaltonen

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	7
2. MEDIALUKUTAIDON KEHITTÄMINEN JA MEDIAREGULAATIO	8
2.1 Medialukutaito.....	8
2.1.1 Digitaalinen kuilu.....	8
2.1.2 Medialukutaidon tulevaisuusnäkymät.....	10
2.2 Mediakasvatus.....	11
2.3 Medialukutaidon kehittäminen ja mediaregulaattorin rooli Euroopassa.....	12
2.4 Lasten suojeleminen median haitallisilta sisällöiltä.....	14
3. TUTKIMUSASETELMA	15
4. TUTKIMUSTULOKSET	17
4.1 Yhteenveto.....	17
4.2 Kotien mediakasvatus.....	19
4.2.1 Vanhempien näkemys lasten mediasuhteesta.....	19
4.2.2 Kotien mediakasvatuskäytännöt ja niiden haasteet.....	21
4.3 Lasten suojeeluun tarkoitettujen käytäntöjen tunnettuus ja hyödyntäminen.....	24
4.3.1 Haitallisten tv-ohjelmien lähetysajat ja ikärajamerkinnät.....	24
4.3.1.1 Tv-yhtiöiden itsesäätelykeinojen tunnettuus.....	24
4.3.1.2 Itsesäätelykeinojen hyödyntäminen perheissä.....	26
4.3.1.3 Tyytyväisyys nykyisiin itsesäätelykeinoihin.....	27
4.3.2 Internetin ja matkapuhelimen turvaoppaat ja tiedotuskanavat.....	28
4.4 Median käytön rajoittaminen lapsiperheissä.....	29
4.4.1 Lasten mediakäyttö.....	29
4.4.2 Television katselun rajoittaminen.....	30
4.4.3 Tietokoneen käytön rajoittaminen.....	30
4.4.4 Teknisten rajoituskeinojen käyttö.....	31
4.5 Asenteet rajoittamisen ja sallimisen taustalla.....	32

Esipuhe

Lasten kehitykselle haitallisten televisio-ohjelmien lähetyaikoja ja niistä varoittamista säännel-lään televisio- ja radiotoiminnasta annetussa laissa. Viestintävirasto on kyseisen lain noudatta-mista valvova viranomainen. Lastensuojelunormisto ei koske maksullisia televisiokanavia. Ohjel-mien lähetyaikoja ja niistä varoittamista koskevaa valvontaa toteutetaan jälkikäteen, pääasiassa katsojilta tulleiden yhteydenottojen perusteella. Nämä valvontatoimet koskevat yleensä yksit-täistä ohjelmaa tai televisiosarjan jaksoa.

Keskeisenä tavoitteena lastensuojelunormiston toteutumisessa on ollut televisio toiminnan harjoittajien itsesääntely, jota Viestintävirasto on omien tutkimustensa ja selvitystensä pohjalta pyrkinyt tukemaan ja tarvittaessa ohjeistamaan. Itsesääntelyn perustana on valtakunnallisten televisioyhtiöiden allekirjoittama sopimus, jota sovelletaan kaikkiin kotimaisiin vapaasti vastaan-otettaviin televisiokanaviin. Sopimukseen on kirjattu lasten kehitykselle haitallisten ohjelmien ikärajojen mukaan porrastetut lähetyajat ja niitä vastaavien merkintöjen käyttöä koskevat periaatteet. Lisäksi tv-yhtiöt ovat sopimuksessaan sitoutuneet tiedottamaan lähetyaajoista ja ikärajoista.

Televisio- ja radiotoiminnasta annetun lain lastensuojelunormisto vastaa sisällöllisesti euroop-palaista televisiodirektiiviä, jonka soveltamisalaa laajennettiin vuonna 2007 tehdyssä muutok-sessa koskemaan myös tilausohjelmalveluja. Samassa yhteydessä direktiivin nimi muuttui audiovisuaalisten mediapalvelujen direktiiviksi (AVMS). Direktiivi implementoidaan kotimaiseen laisäädäntöön vuoden 2009 loppuun mennessä.

Television katselun siirtyminen yhä enemmän internetiin ja viestintäympäristön globalisoi-tuminen vähentävät perinteisen kansallisen viranomaisvalvonnan tehoa. Viranomaisvalvonnan tueksi onkin eurooppalaisessa mediapolitiikassa nostettu itse- ja yhteissääntely sekä kansalais-ten medialukutaidon kehittäminen. Myös erilaisten yhteistyöverkostojen ja seurantatutkimusten avulla pyritään samaan tavoitteeseen: edistämään medialukutaitoa niin lasten, nuorten kuin aikuistenkin keskuudessa.

Viestintävirasto on useiden vuosien ajan selvittänyt lasten vanhempien keskuudessa teet-tämiensä tutkimusten avulla vanhempien medialukutaidon tasoa median turvataitojen näkö-kulmasta. Tutkimusten tavoitteena on ollut selvittää, kuinka hyvin vanhemmat tuntevat tele-visioyhtiöiden itsesääntelysopimuksessa määritellyt haitallisten ohjelmien lähetyajat ja niitä vastaavat ikärajamerkinnät sekä kuinka aktiivisesti niitä hyödynnetään lapsiperheiden arjessa. Viime vuosina tutkimusten sisältö on laajentunut kattamaan myös internetin ja matkapuhelimen käyttöön liittyviä lastensuojelukäytäntöjä perheissä. Tässä julkaisussa raportoidaan vuoden 2009 tutkimuksen tulokset, jotka kertovat yleisemminkin kotien toteuttamasta mediakasvatuksesta.

Helsingissä 28.10.2009

Tiina Aaltonen
kehityspäällikkö

1. Johdanto

Monipuolisen median turvaaminen kaikille kansalaisille on yksi Viestintäviraston strategiaan 2009–2015 kirjatuista toiminnallisista linjauksista. Linjaukseen sisältyy lapsille haitallisten tv-ohjelmien esitysaikojen valvonnan ohella myös tiedonkeruu kuluttajien medialukutaidon tasosta ja käsityksistä mediaan liittyvistä haitoista. Tutkimustulosten avulla virasto tukee toimialan itse-sääntelyä ja jakaa tietoa lapsille, vanhemmille ja opettajille. Lisäksi virasto osallistuu aktiivisesti kansalaisten medialukutaidon kehittämistä koskevaan yhteistyöhön.

Viestintävirasto on vuodesta 2003 lähtien säännöllisesti selvittänyt lasten vanhempien medialukutaidon tasoa median turvataitojen näkökulmasta tutkimalla, miten hyvin vanhemmat tuntevat lapsille haitallisten televisio-ohjelmien lähetyaikoja ja varoituskäytäntöjä. Tutkimustulosten ja niiden pohjalta käytyjen neuvottelujen perusteella televisiotoiminnan harjoittajat ovat muokanneet alan itsesääntelysopimusta tarvittavilta osin ajanmukaisemmaksi. Viimeisin muutos sopimukseen tehtiin vuoden 2008 alussa, jolloin aiempien lähetyaikojen (arkisin 17.00 sekä 21.00 ja 23.00) ja niitä vastaavien ikärajojen (K11, K15 ja K18) lisäksi sopimus laajennettiin koskemaan alle 13-vuotiaille haitallisten ohjelmien lähettämistä arkisin klo 19.00 jälkeen.

Vuonna 2009 toteutettiin neljäs seurantatutkimus lasten vanhempien keskuudessa. Tutkimus koostui kahdesta osiosta. Ensimmäisessä selvitettiin kvantitatiivisen haastattelun avulla, kuinka hyvin vanhemmat tuntevat lähetyaikoja ja niitä vastaavia ikärajoja sekä kuinka aktiivisesti he hyödyntävät näitä ohjailukeinoja oman perheensä arjessa. Lisäksi tutkittiin vanhempien käyttämiä rajoituskeinoja niin television, tietokoneen kuin matkapuhelimienkin osalta. Tutkimuksen toinen osio koostui kvalitatiivisella tutkimusotteella toteutetuista ryhmäkeskusteluista. Tällä menetelmällä haettiin syvempää tietoa perheiden mediakasvatuskäytännöistä, niiden mahdollisuuksista ja esteistä sekä lasten ja sähköisten medioiden välisestä suhteesta nykyisen mediakulttuurin keskellä. Tulosten perusteella on mahdollista ymmärtää niitä taustalla vaikuttavia tekijöitä ja resursseja, joiden puitteissa kodeissa tapahtuva opastus mediamaailmaan toteutuu. Näin tutkimus toivottavasti palvelee laajempaakin joukkoa, joka työskentelee perheiden mediakasvatuskysymysten parissa.

Viestintäviraston teettämän seurantatutkimuksen tuloksia peilataan tässä julkaisussa myös muihin viraston teettämien tutkimusten tuloksiin, joissa on kyse lapsiperheiden mediakäytöstä ja asennoitumisesta lasten mediaympäristöön.

2. Medialukutaidon kehittäminen ja mediaregulaatio

2.1 MEDIALUKUTAITO

Vaikka medialukutaito -termiä on alettu käyttää lisääntyvässä määrin eurooppalaisen mediasääntelyn yhteydessä, se ei ole juridinen käsite eikä sitä ole määritelty media- tai televisio- ja radiotoimintaa koskevassa eurooppalaisessa lainsäädännössä. Sellaisissa EU:n jäsenvaltioissa, joiden mediavalvontaviranomaisilla on selkeitä tehtäviä medialukutaidon edistämiseksi (Iso-Britannia ja Saksa), ovat regulaattorit itse pyrkineet määrittelemään medialukutaidon sisältöä.

Medialukutaidon sisällöstä ei sääntelyn ulkopuolellakaan vallitse täysin yhteneväistä käsitystä, vaan se määritellään yleensä tapauskohtaisesti. Muita vastaavassa tai lähes vastaavassa merkityksessä käytettyjä termejä ovat olleet esimerkiksi mediataito, mediaosaaminen, mediataju¹ ja mediasivistys².

EU-komission vuoden 2007 lopussa julkaisema medialukutaitoa koskeva tiedonanto³ määrittelee medialukutaidon **”taidoksi käyttää tiedotusvälineitä, ymmärtää ja arvioida kriittisesti tiedotusvälineiden ja mediasisältöjen eri puolia sekä viestiä erilaisissa yhteyksissä”**. Komission mukaan tämän määritelmän on hyväksynyt suuri joukko niistä lausunnonantajista, jotka vastasivat medialukutaitoa koskevia käytäntöjä selvittäneeseen komission kyselyyn⁴ samoin kuin komission asettaman medialukutaitoa käsittelevän asiantuntijaryhmän jäsenet⁵.

Brittiläinen mediatutkija Sonia Livingstone⁶ on esittänyt selkeämmin muotoillun määritelmän: **”kyky käyttää, tulkita, arvioida ja tuottaa viestejä erilaisissa tilanteissa”** (access, analyse, evaluate, create). Tämä määritelmä pohjautuu jo 1990-luvun alussa Yhdysvalloissa käytyyn medialukutaitokeskusteluun. Sitä on soveltanut myös Iso-Britannian viestintäviranomainen OFCOM⁷, joka määrittelee medialukutaidon **”kyvyksi käyttää, ymmärtää ja luoda viestintää erilaisissa tilanteissa”**.

Keskeistä näissä kaikissa määritelmissä on ymmärtää medialukutaito mahdollisimman laajasti. Kyse ei ole vain mekaanisesta lukutaidosta, vaan siihen liittyy kyky ymmärtää ja arvioida vastaanotettuja viestejä, olivat ne sitten tekstiä, kuvaa tai ääntä. Itse tekemisen aspekti korostaa puolestaan aktiivisen kansalaisen tietoyhteiskunnassa tarvitsemia valmiuksia.

2.1.1 DIGITAALINEN KUILU

Medialukutaitoa voidaan pitää nykyisessä mediakulttuurissa välttämättömänä kompetenssina. Uhkana on kuitenkin nähty, että tällaisen kompetenssin omaaminen lisää eriarvoisuutta, kun vain osalla kansasta on taloudellisia ja koulutuksellisia mahdollisuuksia parantaa omaa asemaansa yhteiskunnassa. Tähän keskusteluun liittyy **digitaalisen kuilun** käsite, jolla tarkoitetaan yhteiskunnan jakautumista hyväosaisiin ja huono-osaisiin tietoyhteiskunnassa vaadittavien välineiden ja taitojen perusteella. Digitaalisen kuilun syvenemistä voivat edesauttaa paitsi taloudellinen eriarvoisuus myös erityisesti sosiaalinen ja poliittinen eriarvoisuus.

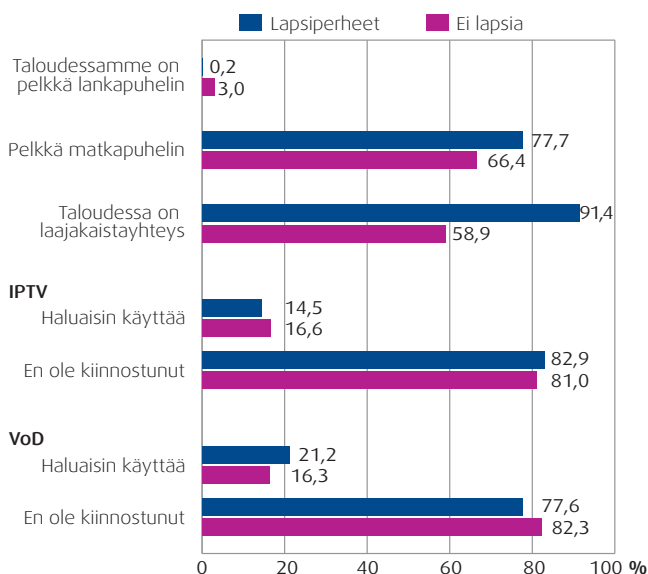
Yhteiskunnallisesti tärkeiden tietojen ja taitojen kasaantuminen vain osalle kansalaisia ei sinänsä edusta uutta ajattelua. Ranskalainen sosiologi Pierre Bourdieu on tehnyt erottelun talou-

dellisen, sosiaalisen ja kulttuurisen pääoman välillä. Näillä pääoman muodoilla on taipumusta kasautua niiden omistajille hallitseviksi asemiksi erilaisilla yhteiskunnallisilla kentillä. Kulttuurisella pääomalla Bourdieu tarkoittaa esimerkiksi lapsuudessa hankittua sivistystaustaa ja sosiaalisia taitoja. Muodollinen koulutus on esimerkki tällaisesta kulttuurisesta pääomasta.⁸ Kyky hyödyntää uusia viestintäteknologioita yhdistettynä kriittiseen medialukutaitoon muodostaa kompetenssin, jonka merkitys kasvaa jatkuvasti ja josta voi muodostua merkittävä kulttuurisen pääoman muoto ja siten myös yhteiskunnallisen eriarvoisuuden perusta.

Myös lapsiperheiden erilaiset lähtökohdat saattavat lisätä digitaalisen kuilun leviämistä. Taloudellisesti menestyvillä perheillä on paremmat mahdollisuudet hankkia koteihinsa uusinta viestintäteknologiaa kuin heikommin toimeentulevilla perheillä. Medialukutaidon yksi aspekti on mahdollisuus ja kyky käyttää viestintävälineitä. Suomalaiskouluissa lapset ovat tältä osin periaatteessa samanarvoisessa asemassa, mutta riippuen kuntien taloudellisesta tilanteesta myös koulujen välillä voi olla suuria eroja.

Yleisesti ottaen lapsiperheissä ollaan kuitenkin varhaisia teknologian omaksujia ja käytetään monipuolisemmin viestintäteknikkaa kuin kotitalouksissa keskimäärin. Viestintäviraston teettämän telepalvelujen käyttötutkimuksen mukaan lapsiperheissä on selvästi keskimääräistä useammin esimerkiksi laajakaistaliittymiä, ja toisaalta perinteisestä lankapuhelinliittymästä on luovuttu huomattavasti useammin kuin lapsettomissa perheissä (ks. kuvio 1).

Kuvio 1. Viestintäpalvelujen käyttö lapsiperheissä 2008

Lähde: Telepalveluiden käyttötutkimus 2008. Viestintävirasto.

Myös tässä julkaisussa esiteltävien tutkimustulosten mukaan suomalaisissa lapsiperheissä käytetään paljon sähköisiä viestintävälineitä. Vain vajaassa kolmasosassa perheistä on ainoastaan yksi televisiovastaanotin, lähes kaikissa perheissä on tietokone ja lähes kaikilla tietokoneen omistavilla perheillä myös internet-yhteys. Myös matkapuhelimet ovat yleisiä: 11 vuotta täyttäneistä lapsista lähes kaikilla on käytettävissään oma matkapuhelin ja alle 11-vuotiaistakin yli puolella.

2.1.2 MEDIALUKUTAIDON TULEVAISUUSNÄKYMÄT

Komission loppuvuodesta 2007 teettämässä tutkimuksessa⁹ on linjattu medialukutaitoon liittyviä yleiseurooppalaisia kehityssuuntia. Näitä ovat mm. konvergenssin vaikutus mediakäyttäytymiseen. Tämän päivän nuoret toimivat ensimmäisinä sujuvasti monimediasessa ympäristössä ja käyttävät eri medioita samanaikaisesti.

Näkökulman suuntaaminen haitallisia sisältöjä koskevasta suojelusta erilaisiin edistämistoimenpiteisiin on lisääntynyt kaikkialla Euroopassa. Tämän tavoitteena on kansalaisten mahdollisuuksien, itsenäisyyden ja osallisuuden edistäminen. Myös kansalaisten ymmärrys koskien mainonnan vaikutuksia on tutkimusten mukaan lisääntynyt Euroopassa. Tämä lisää kriittisyyttä ja keskustelua yhteiskunnassa. Samanaikaisesti vastuuta ja tietoisuutta edistävät itsesääntelytoimenpiteet ovat lisääntyneet.

Medialukutaito on tuotu esille lähes kaikissa eurooppalaisissa opetussuunnitelmissa tai -ohjelmissa ja tietotekniikan hyödyntäminen kouluissa on lisääntynyt. Medialukutaidon kehittämistä ovat kiinnostuneet aiempaa enemmän myös viestintätoimiala ja muut yhteiskunnan toimijat. Erityisesti valvontaviranomaiset ovat osoittaneet kiinnostuksensa osallistua medialukutaidon edistämiseen.

2.2 MEDIAKASVATUS

Samoin kuin medialukutaidon myös mediakasvatuksen sisällöstä vallitsee monenlaisia näkemyksiä. Osittain tämä johtuu siitä, että toiminta on niin pitkään ollut pirstaloitunutta monelle yhteiskunnan taholle, jotka usein toimivat projektimaisesti ja joilla on toisistaan irrallisia tavoitteita. Mediakasvatuksen erilaiset tulkinnat muodostuvat näissä käytännönläheisissä tilanteissa muodostaen jatkuvasti muuttuvan käsitteen. Sen ääripäinä voidaan nähdä ”matalan” tason viestintä-teknologisia taitoja ja toisaalta ”korkean” tason kansalaistaitoja tukeva kasvatus.

Myös mediakasvatuksen kohderyhmien erilaisuus asettaa haasteita mediakasvatuksen toteuttajille. Lasten ja nuorten osalta mediakasvatuksen keskiössä on kriittisen medialukutaidon kehittyminen, kun taas aikuisilta puuttuu usein kykyä hyödyntää viestintäteknologisia taitoja tavallisessa arkielämässä. Lapset elävät sujuvasti monimediaisessa ympäristössä ja tottuvat pienestä pitäen käyttämään eri medioita samanaikaisesti, kun taas vanhemmille mediakäytön perustan luovat perinteiset mediat, joiden päälle uuden median mahdollisuudet rakentuvat hitaammin.

Mediakasvatuksen sisältöjä on hahmoteltu eri toimijoiden näkökulmista ja tehtävistä käsin. Tällöin on voitu erottaa teknologisia, suojelullisia, kulttuurintutkimuksen ja kriittisyyden näkökulmia, joista on käytetty nimitystä mediakasvatuksen heimot¹⁰. Nykyisin ymmärretään kuitenkin, että nämä kaikki erilaiset näkökulmat muodostavat mediakasvatuksen monipuolisen kokonaisuuden ja niitä kaikkia tarvitaan tässä kokonaisuudessa.

Mediakasvatuksen **formaalinen** määritelmä käsittää tavoitteellisen toiminnan, jonka taustalla on pedagoginen ote ja pyrkimys kasvatukseen kohteena olevan taitojen, tietojen ja osaamisen harjaanuttamiseen. Mediakasvatuksen avulla tähdätään medialukutaidon kehittymiseen. Formaalin kasvatuksen ohella oppimista tapahtuu normaalissa arjessa **informaalina** oppimisena.¹¹ Vanhemmat eivät esimerkiksi itse puhu spontaanisti mediakasvatuksesta, vaan heidän toteuttamansa lasten mediakäyttöön liittyvät kasvatustoiminnot limittyvät perheen muuhun arkielämään ja koetaan osana yleistä kasvatustoimintaa.

2.3 MEDIALUKUTAIDON KEHITTÄMINEN JA MEDIA-REGULAATTORIN ROOLI EUROOPASSA

Medialukutaidon merkitys on viime aikoina selvästi vahvistunut audiovisuaalisten mediapalvelujen ja verkkomedian sääntelyn yhteydessä. Tämä on ymmärrettävää, sillä medialukutaidon kehittäminen liittyy läheisesti mediasääntelyn piirissä keskeiseksi sääntelyn keinoiksi nousseisiin yhteis- ja itsesääntelyn¹² muotoihin. Niinpä medialukutaidon kehittämisestä on tullut keskeinen osa-alue kaikissa uusissa eurooppalaisissa aloitteissa, jotka koskevat mediasääntelyä tai -politiikkaa.

Erityisesti uusien mediapalvelujen ja verkkomedian kehityksen myötä pelkästään lainsäädäntöön perustuva valvonta ei voi enää taata turvallista mediasisältöä alaikäisille. Valvontaa vaikeuttavat ennen kaikkea viestinnän konvergoituminen ja globalisoituminen. Samanaikaisesti viestintäympäristön muutoksen myötä on mediasääntelyn piirissä tapahtunut muutos, jossa perinteisen juridisen sääntelyn rinnalle on kehitetty erilaisia yhteis- ja itsesääntelyn muotoja. Näiden sääntelymuotojen onnistumisen ehtona on kuitenkin median käyttäjien – erityisesti vanhempien ja muiden kasvattajien – parempi tietoisuus ja aktiivisuus. Tämän myötä medialukutaidon kehittyminen koko väestön keskuudessa on tullut tärkeäksi tavoitteeksi. Voidaankin sanoa, että medialukutaito on tietoyhteiskunnassa välttämätön kansalaistaito.

EU:n vuonna 2006 uudelleenarvioidussa suosituksessa lasten suojelemiseksi¹³ todetaan, että **”uusien teknologioiden ja viestintäainnovaatioiden seurauksena muuttuva viestintäympäristö tekee välttämättömäksi sen, että lapsia ja myös vanhempia, opettajia ja kouluttajia opetetaan käyttämään tehokkaasti audiovisuaalisia ja verkkotietopalveluja”**. Samassa yhteydessä suositellaan, että jäsenvaltiot ryhtyvät edistämään **”toimia, joilla alaikäisille annetaan mahdollisuus vastuulliseen audiovisuaalisten ja verkkotietopalvelujen käyttöön muun muassa parantamalla vanhempien, opettajien ja kouluttajien tietoisuutta uusien palvelujen tarjoamista mahdollisuuksista sekä välineistä, joilla niistä voidaan tehdä turvallisia alaikäisille, erityisesti medialukutaitoa ja mediakasvatusta koskevien ohjelmien avulla ja esimerkiksi jatkuvalla valistuksella koulussa”**.

Myös uusi audiovisuaalisia mediapalveluja koskeva direktiivi (AVMS)¹⁴ sisältää artiklan, jossa komissio veloitetaan mittaamaan ja raportoimaan medialukutaidon tasosta kaikissa jäsenvaltioissa. Medialukutaidon mittaamiseksi komissio on käynnistänyt tutkimuksen, jonka avulla pyritään luomaan kriteerit medialukutaidon tasoille.

Medialukutaidon kehittämiseksi tarkoitettujen edistämistoimenpiteiden nostaminen osaksi sääntelytoimintaa ei kuitenkaan tarkoita sitä, että viranomaisten tai toimialan vastuuta siirretäisiin lasten ja heidän vanhempiensa harteille. Nykyinen mediakulttuuri asettaa uudenlaisia haasteita vanhemmille eivätkä he voi sulkea ympäröivää mediamaailmaa lastensa ulottuvilta. Sen sijaan vanhemmat tarvitsevat sopivia välineitä ja tietoa kyetäkseen arvioimaan, mikä sopii heidän lapsilleen ja mikä ei. Tätä tehtävää varten he tarvitsevat tietoa mediasisällöistä ja niiden mahdollisista haitoista lasten kehitykselle.

Komission vuoden 2007 lopussa julkaisemassa medialukutaitoa koskevassa tiedonannossa¹⁵ linjataan tulevaa eurooppalaista audiovisuaalisen alan politiikkaa. Tiedonannossa komissio kehoittaa jäsenvaltioita

- **”kannustamaan audiovisuaalisen alan ja sähköisen viestinnän sääntelystä vastaavia viranomaisia ottamaan yhteistyössä enemmän osaa medialukutaidon eri tasojen parantamiseen;**

- edistämään medialukutaidon eri puolien ja ulottuvuuksien järjestelmällistä tutkimusta ja säännöllistä seuranta- ja raportointia;
- kehittämään ja ottamaan käyttöön käytäntöjä ja tarpeen mukaan kansallisen tason yhteissääntelykehysjä yhteistyössä kaikkien asianomaisten kanssa sekä edistämään itse-sääntelyä koskevia aloitteita”.

Myös elokuussa 2009 annetussa komission suosituksessa¹⁶ korostetaan yhteis- ja itsesääntelyaloitteiden sekä järjestelmällisen tutkimustyön edistämistä jäsenvaltioissa, mutta myös media-toimialan omaa sitoutumista medialukutaidon tason parantamiseksi.

Eurooppalaisten mediaviranomaisten yhteistyöelin EPRA¹⁷ teetti jäsentensä keskuudessa keväällä 2008 kyselyn medialukutaidon kehittämiseen liittyvistä viranomaistehtävistä ja toimenpiteistä. Vain Iso-Britanniassa ja Saksassa mediaviranomaiset olivat tuolloin velvoitettuja lain nojalla edistämään medialukutaitoa. Tutkimuksen perusteella medialukutaidon kehittämisestä saattaa kuitenkin lähivuosina tulla useammassakin Euroopan maassa virallisesti mediavalvontaviranomaisten tehtävä. Esimerkiksi Irlannissa, Ranskassa, Kyproksella ja Portugalissa oli tutkimusajankohtana tämänkaltaisia lainsäädäntömuutoksia odotettavissa.

Lisäksi useat EPRAn jäsenistä kertoivat, että muut laissa määrätyt valvontatehtävät – etenkin lastensuojelu haitallisilta mediasisällöiltä – pitäisi selkeämmin ymmärtää osaksi medialukutaidon kehittämistä, koska ne vaikuttavat siihen ainakin välillisesti. Useimmat eurooppalaiset mediaviranomaiset toimivat kyselyn perusteella vapaaehtoisella pohjalla medialukutaidon kehittämiseksi muutenkin kuin vain suojelun (**protection**) näkökulmasta. Monet ovat omaksuneet erilaisia medialukutaidon kehittämiseen liittyviä edistämistoimenpiteitä (**promotion**) kuten verkostoitumiseen, aloitteiden tekemiseen ja seurantatutkimuksiin liittyviä tehtäviä.

Raportin ja siitä käydyn keskustelun¹⁸ pohjalta onkin odotettavissa, että medialukutaidon kehittäminen tunnistetaan mediavalvontaviranomaisten yhdeksi tehtäväksi tulevina vuosina. Suojelu- ja edistämistehtävien yhdistäminen samalle viranomaiselle on myös nähty ongelmallisena mahdollisen turvallisuuden ylikorostumisen myötä¹⁹. Erilaisten tehtävien yhdistämisen suuntaan vaikuttaa joka tapauksessa uusien medioiden kehityksen mukanaan tuoma painopisteen muutos mediaregulaatiossa eli edellä mainittujen itse- ja yhteissääntelymuotojen tuominen perinteisen sääntelyn rinnalle. Vielä on kuitenkin liian aikaista sanoa, johtaako tämä todelliseen mediaviranomaisten roolin muuttamiseen suojelusta voimaannuttamiseen²⁰. Tässä vaiheessa näyttää siltä, että nämä kaksi näkökulmaa eivät korvaa toisiaan, vaan tulevat täydentämään toisiaan.

2.4 LASTEN SUOJELEMINEN MEDIAN HAITALLISILTA SISÄLLÖILTÄ

Suomen perustuslaissa on turvattu jokaiselle sananvapaus, johon sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta sitä estämättä. Sananvapauden periaate on Suomessa vahva eikä viestinnälle voida asettaa ennakkosääntelyä. Poikkeuksena kuitenkin ovat lasten suojelemiseksi välttämättömät rajoitukset, joista säädetään kuvaohjelmia koskevassa laissa²¹.

Toisin kuin julkisesti esitettävien elokuvien kohdalla perustuvat televisio-ohjelmia koskevat lastensuojelusäännökset jälkikäteen tapahtuvaan viranomaisvalvontaan. Televisiotoiminnan harjoittajilla on itsellään vastuu etukäteen huolehtia siitä, että niiden ohjelmistoon sijoitetut lasten kehitykselle haitalliset ohjelmat lähetetään sellaiseen aikaan, jolloin lapset eivät yleensä katso televisiota. Säännös on kirjattu televisio- ja radiotoiminnasta annettuun lakiin²², jonka voimaantullessa vuoden 1999 alussa kotimaiset tv-yhtiöt (Yleisradio, MTV3 ja Nelonen) allekirjoittivat keskinäisen sopimuksen yhtenäisestä käytännöstä. Tuolloin lapsille (alle 15-vuotiaille) haitalliset ohjelmat sovittiin lähetettäväksi klo 21.00 jälkeen. Viestintävirasto on ollut valvontaviranomaisen koko lain voimassaoloajan.

Viestintävirasto on pyrkinyt tv- ja radiotoimintaa koskevan lain voimaantulosta saakka hyödyntämään proaktiivista lähestymistapaa tehokkaan valvonnan takaamiseksi. Virasto on valvonnassaan painottanut säännöllisen ja yleistettävissä olevan tutkimustiedon keruuta yksittäisten ohjelmien jälkikäteishallinnon sijaan. Käytännössä tämä on toteutettu niin, että virasto on teettänyt lasten vanhempien keskuudessa tutkimuksia, joissa on selvitetty lapsille haitallisten ohjelmien lähetysaikojen tunnettuutta, hyödyntämistä kodeissa ja niiden koettua toimivuutta. Tutkimustuloksista on keskusteltu tv-yhtiöiden kanssa ja tarvittaessa kehoitettu yhtiöitä tarkistamaan sopimuksen sisältöä. Näin kävi esimerkiksi vuonna 2004, jolloin sopimukseen lisättiin kaksi uutta lähetysaikaa (klo 17.00 arkisin ja 23.00) ja niitä vastaavat ikäraajat K11 ja K18. Sopimusta uudistettiin myös vuoden 2008 alussa, jolloin lisättiin lähetysaika klo 19.00 arkisin ja sitä vastaava ikäraja K13. Viestintävirasto totesi antamassaan kannanotossa²³ uudistukset muilta osin riittäviksi, mutta edellytti, että pornografiset ohjelmat esitetään vasta klo 24.00 jälkeen.

Tästä käytännöstä on käytetty nimitystä itsesääntely, vaikka se perustuukin lakiin ja on valvontaviranomaisen ohjaamaa. Itse- ja yhteissääntelyn välinen rajankäynti ei olekaan aina täysin selvää. EU:ssa asiaa on linjattu niin, että yhteissääntelyllä tarkoitettaisiin ”mekanismia, jonka mukaisesti yhteisön säädöksellä annetaan lainsäädäntövallan käyttäjän määrittelemien tavoitteiden toteutus tehtäväksi kyseisen alan tunnustetuille osapuolille”. Itsesääntely puolestaan viittaisi sellaisiin käytäntöihin ja vapaaehtoisiiin sopimuksiin, joihin ei liittyisi lainsäädäntöä.²⁴

3. Tutkimusasetelma

Viestintäviraston aiemmat lapsille haitallisia mediasisältöjä koskevat tutkimukset ovat osoittaneet, että lasten mediakäyttöön erilaisilla tavoilla suhtautuvia vanhempia kuvaavat tietyt sosiodemografiset tekijät. Selkeimmin erot näkyvät niiden vanhempien välillä, jotka pyrkivät asettamaan selkeitä rajoja lastensa mediakäytölle (jatkossa käytetään nimitystä ”rajoittavat”) ja toisaalta sellaisten vanhempien osalta, jotka eivät juurikaan rajoita lastensa mediakäyttöä (jatkossa ”sallivat”). Näitä kahta toimintatavoiltaan äärimmäistä ryhmää on erotellut ensisijassa heidän koulutuksellinen ja ammatillinen asemansa.

Rajoittavien vanhempien keskuudessa on ollut keskimääräistä enemmän korkeasti koulutettuja ja ylemmissä toimihenkilötehtävissä työskenteleviä henkilöitä, kun taas sallivien keskuudessa on korostunut enintään opistotasoinen koulutus ja alempi ammattiasema. Kuten kaikissa tällaisissa typologioissa, nämä ryhmät eivät ole täysin toisistaan erilaisia, vaan molempia koulutus- ja ammattitaustoja on esiintynyt kummassakin ryhmässä. Kyse on vain tiettyjen ominaisuuksien keskimääräistä suuremmasta edustuksesta näissä ryhmissä.

Tähän aiempaan tutkimustietoon nojautuen rakennettiin tässä julkaisussa raportoitavan tutkimuskokonaisuuden lähtöasetelma. Tutkimus koostui kahdesta osiosta: (1) kvantitatiivinen eli määrällinen osio, joka toteutettiin puhelinhaastatteluina ja (2) kvalitatiivinen eli laadullinen osio, joka toteutettiin ryhmähaastatteluina (ns. fokusryhminä).

(1) Kvantitatiivisen tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, kuinka lasten kehitykselle haitallisten tv-ohjelmien lähetysaikojen ja ikärajamerkintöjen tunnettuus, käyttö ja toimivuus olivat kehittyneet vuoden takaiseen tilanteeseen verrattuna. Lisäksi selvitettiin viimevuotiseen tapaan myös internetin ja matkapuhelinten käyttöä lasten keskuudessa ja vanhempien hyödyntämiä rajoituskeinoja näiden viestintävälineiden osalta. Vanhempien käyttämien rajoituskeinojen pohjalta rakennettiin yksinkertaisen summamuuttujan avulla kolme ryhmää, joiden ääripäihin sijoittuivat eniten erilaisia rajoituskeinoja käyttävät ja toisaalta vähiten niitä käyttävät. Nämä kaksi ryhmää osoittautuivat aiempien tutkimusten tapaan rakenteellisesti erilaisiksi erityisesti koulutukselliselta ja ammatilliselta asemaltaan.

(2) Kvalitatiivista tutkimusosiota varten muodostettiin erilaisia fokusryhmiä, joiden valinnassa käytettiin kriteereinä osallistujien koulutusta, ammattiasemaa, asennoitumista lasten mediakäyttöön joko rajoittavasti tai sallivasti ja lasten ikää. Tässä tutkimusosiossa syvennettiin vanhempien rajoittamiskäytäntöjen taustalla vaikuttavien tekijöiden ymmärtämistä. Tavoitteena oli selvittää vanhempien näkemyksiä mediakasvatuksesta ja lasten mediasuhteesta erityisesti sähköisen median osalta. Kvalitatiivisen tutkimusosuuden tarkasteluun valittiin **diskurssianalyysimäinen** ote. Menetelmävalintaan vaikuttivat kokemukset aiemmista aihepiiriä selvittäneistä tutkimuksista. Niiden perusteella oli oletettavaa, että mediakasvatukseen liittyvä tutkimusaihe voi suunnata keskustelua yksipuolisen ideaalitasoiseen ja ennako-odotuksia vastaavaan kommentointiin ja jättää arkisemmat ja vaikeammin ilmaistavat puolet vähemmälle.

Diskurssianalyysi perustuu **sosiaalisen konstruktionismin** mukaiseen ajatteluun kielestä ja kielenkäytön seurauksia tuottavasta luonteesta. Tiivistetysti ilmaisten sosiaalisella konstruktionisilla tarkoitetaan lähestymistapaa, jonka mukaan kielen ja kielellisen vuorovaikutuksen ajatellaan rakentavan (sosiaalista) todellisuutta. Kieli ymmärretään aineksena, jota eri tavoin muok-

kaamalla ja käyttämällä saadaan erilaisia lopputuotoksia. Kiinnostuksen kohteena ei niinkään ole se, mikä erilaisista todellisuuden versioista on totuudenmukaisin, vaan erilaisten versioiden painoarvo: millaiset merkitykset ovat vallalla, marginaalissa tai puuttuvia ja miksi.²⁵

Fokusryhmien tutkimusasetelmallisesti oikeansuuntainen asenneilmapiiri varmistettiin vielä edellä mainittujen kriteerien lisäksi käyttämällä ryhmien rekrytoinnissa TNS Gallupin RISC-asenneryhmittelyä (ks. luku 4.5). Erilainen asennoituminen lasten mediakäyttöön selvitettiin joukolla kysymyksiä, joiden perusteella vastaajat pystyttiin sijoittamaan kahteen RISC-asenneryhmään. Rajoittavat vanhemmat valikoituivat näkemykselliset-asenneryhmään kuuluvien joukosta. Ryhmään kuuluville on tyypillistä mm. vastuullisuus, arvot ja periaatteet, välittäminen ja hyvinvointi sekä intuitio, elinvoima ja avoimuus. Sallivat vanhemmat valikoituivat puolestaan mukavuudenhaluiset-asenneryhmästä. Tätä ryhmää kuvaavia avainsanoja ovat nautinto, tyydytys, asioiden tapahtuminen tässä ja nyt, materia, lähipiiri, huolettomuus ja yksilönvapaus sekä tarve olla oman elämänsä sankari.

TNS Gallup Oy toteutti tämän seurantatutkimuksen Viestintäviraston toimeksiannosta huhtikuussa 2009. Kvantitatiivisen tutkimusosion toteuttamisesta on vastannut yksikönjohtaja Sakari Nurmela. Kvalitatiivisen tutkimusosion toteuttamisesta vastasi tutkimuspäällikkö Elina Rautavaara, joka on myös osallistunut Kotien mediakasvatus -luvun (4.2) kirjoittamiseen. Tutkimusten kohderyhminä olivat alle 18-vuotiaiden lasten vanhemmat. Kvantitatiivista tutkimusta varten haastateltiin 750 vanhempaa, jotka edustavat noin 1400 ikäryhmään kuuluvaa lasta.

Edellä kuvatun tutkimuskokonaisuuden lopuksi tehtiin vielä RISC-aineiston pohjalta analyysi lasten mediakäyttöä rajoittavien ja sallivien vanhempien asenteista ja omasta mediakäytöstä. Analyysi toteutettiin syyskuussa 2009 ja sen toteuttamisesta vastasi TNS Gallup Oy:ssä tutkimusjohtaja Tiitta Tiilikainen.

4. Tutkimustulokset

4.1 YHTEENVETO

Lasten kehitykselle haitallisten tv-ohjelmien sääntelyssä tärkein väline – ohjelmien lähetyssaikoja koskevat aikarajat – on vähiten tunnettu lasten vanhempien keskuudessa. Parhaiten vanhemmat muistavat spontaanisti haitallisten ohjelmien yhteydessä käytettävät K-merkinnät. Selvästi harvemmin muistetaan haitallisia ohjelmia edeltävät ennakkokuulutukset ja ohjelmien myöhäisemmät lähetyssajat. Spontaanissa tunnettuudessa ei ole juurikaan tapahtunut muutoksia viimeisten neljän vuoden aikana; ainoastaan K-merkinnät muistetaan hieman aiempaa paremmin. Kun vanhemmille luetellaan nämä käytännöt, he muistavat parhaiten ennakkokuulutukset sekä K15- ja K18- ikärajamerkinnät ohjelmatiedoissa. Myöskään kokonaistunnettuudessa ei ole muutosta aiempiin vuosiin verrattuna.

Noin puolet vanhemmista, jotka ovat tietoisia näistä tv-yhtiöiden käyttämistä itsesääntelykeinoista, myös käyttää niitä melko säännöllisesti hyödykseen omien lastensa osalta. Säännöllisimmin hyödynnetään K18-merkintöjä ja niitä koskevia lähetyssaikoja sekä ohjelmien ennakkokuulutuksia. Muutosta aiempiin vuosiin verrattuna on tapahtunut ainoastaan K11-ohjelmien lähetyssajan käytössä, jonka säännöllinen hyödyntäminen on lisääntynyt kolmanneksella vuoteen 2005 verrattuna.

Valtaosa vanhemmista kertoo olevansa ainakin melko tyytyväisiä tv-yhtiöiden nykyisiin käyttämiin itsesääntelykeinoihin. Erittäin tyytyväisiä on neljännes vanhemmista ja melko tyytyväisiä lähes kaksi kolmesta. Tyytymättömyyden taustalla tärkeimmiksi tekijöiksi osoittautuivat haitallisten ohjelmien lähetyssaikojen sijoittaminen liian varhain, liiallinen väkivalta ja haitallisten ohjelmien ennakkomainosten esittäminen alkuillasta.

Vanhemmille ja lapsille suunnattujen internetin ja matkapuhelimen turvaoppaiden ja -sivustojen tunnettuutta on selvitetty näissä tutkimuksissa kahdesti. Spontaanisti näitä oppaita ei juuri kukaan osaa mainita. Autettuna tunnetuimpia ovat Valtion elokuvatarkastamon kotisivut ja Mannerheimin lastensuojeluliiton tarjoama Viisaasti verkossa -palvelu. Nämä sivut tunnisti yli puolet vanhemmista. Noin kolmannes tunnisti www.mediakasvatus.fi-portaalin ja internetin käyttöoppaan Netiketin. Muut oppaat ja sivustot ovat selvästi tuntemattomampia. Eniten on lisääntynyt Viisaasti verkossa -palvelun tunnettuus, kun muiden palvelujen osalta ei ole juurikaan tapahtunut muutoksia.

Lasten television katselua rajoitetaan kodeissa useimmiten kellonajan ja ohjelmien sisällön suhteen. Television katseluun käytettyä aikaa kokonaisuudessaan rajoitetaan selvästi harvemmin, mutta tietokoneen osalta juuri ajankäytön rajoittaminen on vanhempien käyttämistä rajoituskeinoista tärkein. Lasten kasvaessa rajoituskeinojen merkitys vähenee, ja 15 vuoden iässä on nähtävissä selvä muutos. Joka toinen 15–17 -vuotias poika saa itse päättää omasta televisionkatselustaan. Sen sijaan tyttöjä rajoitetaan hieman enemmän vielä tässäkin iässä, sillä heistä 40 prosenttia saa tehdä itse päätökset television katselun suhteen. Tietokoneen vapaa käyttö ei ole aivan yhtä yleistä, mutta 15 vuotta täyttäneistä pojista kuitenkin noin 40 prosenttia ja tytöistä noin 30 prosenttia saa itse päättää tietokoneen käytöstään.

Erilaisten teknisten rajoituskeinojen käyttö on varsin harvinaista television ja tietokoneen osalta. Television lapsilukko on käytössä alle 10 prosentilla ja internetin suodatinohjelma noin joka viidennellä lapsiperheistä. Sen sijaan matkapuhelimen estopalveluja käytetään 60 prosentissa ja saldorajoitusta noin 40 prosentissa lapsiperheistä.

Sähköiset viestintävälineet ovat vanhempien mielestä niin vahvasti lasten arjessa mukana, että elämää ilman niitä on vaikea edes ajatella. Lasten mediasuhteesta puhuttaessa vanhemmat korostavat ajankäytön hallintaa. Vanhempien mielestä heillä on vastuu lasten mediakäytöstä ja vastuun kantaminen merkitsee ennen kaikkea ajankäytön kontrollointia.

Vanhemmat kokevat, että perheenjäsenten ja lasten keskinäiset kohtaamiset ovat vähentyneet ja välineellistyneet sähköisen median käytön lisääntymisen myötä. Vanhemmille sosiaalinen kanssakäyminen tarkoittaa kasvokkain kohtaamista eivätkä he helposti miellä verkossa tapahtuvaa vuorovaikutusta ”oikeaksi” kanssakäymiseksi, vaan pikemminkin sen jopa heikentävän lasten kykyä sosiaaliseen kanssakäymiseen.

Verkkoviestinnällä on kuitenkin vanhempien mielestä myös hyviä puolia. Esimerkiksi arkielämän sujuvuus ja yhteydenpito lapsiin ovat helpottuneet. Myös uuden oppiminen sähköisen median kautta nähdään positiivisena mahdollisuutena. Tosin kaikki vanhemmat eivät pidä pelkästään positiivisena sitä, että koulu edellyttää nykyisin lapsilta tietokoneen ja internetin käyttöä.

Vanhempien puheessa kotien toteuttama mediakasvatus määrittyy osaksi yleistä lastenkasvatusta, johon kuuluvat aikuisten läsnäolo, keskustelut lasten kanssa, rajojen asettaminen ja niiden perustelu sekä lapsen arvostus. Näiden seurauksena vanhemmat uskovat lapsen ja aikuisen välille syntyvän niin vahvan luottamuksen, että se kantaa myös silloin, kun vanhemmat eivät ole paikalla.

Vanhemmat, jotka rajoittavat eniten lastensa viestintävälineiden käyttöä, omaavat laajan valikoiman erilaisia keinoja, joilla toteuttaa mediakasvatusta perheen arjessa. Paitsi että heillä on käytössään erilaisia rajoituskeinoja lasten mediakäytölle, he myös keskustelevat lasten kanssa ja seuraavat lasten tv:n katselua, pelaamista ja netissä liikkumista. Sen sijaan vanhemmat, jotka suhtautuvat kaikkein sallivimmin lasten mediakäyttöön, korostavat erityisesti tietokoneella vietetyn ajan rajoittamista. Hekin keskustelevat lastensa kanssa mediaan liittyvistä asioista ja ovat halukkaita neuvomaan esimerkiksi laitteiden käytössä, mutta heidän esiintuomansa keinovalikoima on selvästi suppeampi kuin rajoittavilla vanhemmilla.

Tässä raportissa esiteltävien tutkimustulosten mukaan lasten mediakäyttöä rajoittavien vanhempien asennemaailmaa kuvaa näkemyksellisyys. He pyrkivät toimimaan johdonmukaisesti, ja omista arvoistaan kiinni pitäen kasvattamaan lapsia myös sähköisten medioiden osalta. Lasten mediakäyttöön sallivasti suhtautuvien vanhempien asennemaailmaa kuvaa sen sijaan mukavuudenhalu, jolloin asioihin suhtaudutaan enemmän tilannekohtaisesti, tässä ja nyt.

4.2 KOTIEN MEDIKASVATUS

4.2.1 VANHEMPIEN NÄKEMYS LASTEN MEDIASUHTEESTA

Sähköinen media on vahvasti lasten arjessa läsnä. Fokuserhmiin osallistuneiden vanhempien mukaan lasten jokapäiväisessä arkikäytössä ovat matkapuhelin ja Messenger, mutta myös Skype, Facebook, harrastenyhteisöt ja sähköposti. Pitkälti internetin sovellusten mahdollistama eri viestintävälineiden tarjoama yhteydenpidon helppous – myös kaukana asuviin ystäviin ja sukulaisiin – samoin kuin reaaliaikaisuus ovat integroineet välineet niin vahvasti arkeen, että elämää ilman niitä on vaikeaa edes ajatella.

Kun toisilleen vastakkaisella tavalla lastensa sähköiseen medioiden käyttöön suhtautuvat vanhemmat (rajoittavat ja sallivat) arvioivat omissa ryhmissään spontaanisti keskustellen kasvattajanäkökulmasta lastensa ja sähköisten medioiden välistä suhdetta, käydyssä keskustelussa ilmeni useita yhtymäkohtia. Kaikki olivat yhtä mieltä siitä, että vanhempien on kannettava ainakin päävastuu lastensa sähköisten medioiden käyttöön liittyvistä asioista. Vastuun kantaminen tarkoitti ennen kaikkea sähköisiin medioihin käytetyn ajan kontrollointia. Vanhempien mielestä suuri ellei suurin osa lasten ja nuorten sähköisten medioiden parissa viettäjästä ajasta kuluu tietokoneella internetin ja sen eri sovellusten parissa (mm. pelit, nettiyhteisöt, viestintäohjelmat). Tämän vuoksi erityisesti tietokoneella käytetyn ajan kontrollointia pidettiin tärkeänä.

Vanhemmat olivat kiinnittäneet huomiota myös siihen, että perheenjäsenten keskinäisten kohtaamisten luonne oli muuttunut sähköisten medioiden myötä. Keskinäisiä kohtaamisia on määrällisesti vähemmän ja ne tapahtuvat yhä useammin jonkin laitteen välityksellä. Tämä sai vanhemmat kaipaamaan lisää niin sanottuja aitoja tapaamisia kasvotusten. Myös lasten ja nuorten fyysinen ja sosiaalinen kehitys huolestutti. Sisällä ja koneen ääressä paikallaan vietetyn ajan pelättiin passivoivan, lisäävän kasvuikäisten terveysriskejä sekä heikentävän kykyä sosiaaliseen kanssakäymiseen. Monien mielestä lapset myös joutuvat kohtaamaan liian varhain ja liian nopeassa tahdissa sellaisia kuin elämään liittyviä asioita, joita he eivät pysty vielä täysin ymmärtämään.

Rajoittavat vanhemmat pelkäsivät myös, että mediayhteiskunnan tuottamalla valmiiksi pureskellulla, osin liioittelevalla ja huomiohakuisella täsmätiedolla voi olla kauaskantoisempiakin vaikutuksia, kun kokonaisvaltaisen ajattelun tarve vähenee. Kaiken yksityiskohtaisen tiedonhan saa netistä.

Yksi systemaattisimmista eroista näiden asenteiltaan erilaisten vanhempien välillä liittyi vakaavuuteen, jolla he suhtautuvat sähköisten medioiden vaikutusvoimaan. Rajoittavat vanhemmat pitivät vaikutuksia merkittävänä, kun sallivat vanhemmat eivät pitäneet niitä yhtä merkittävänä. Pääasiassa rajoittavat vanhemmat pohtivat lisäksi mahdollisia vaikutuksia, joita sähköisten medioiden jatkuvalla, globaalilla läsnäololla voi lapsille olla ja joita ei tällä hetkellä välttämättä edes ymmärretä. Myös mediasisältöjen yllätyksellisyys ja arvaamattomuus mietittyivät erityisesti rajoittavia vanhempia.

Toisaalta vanhemmat puhuivat paljon sähköisten medioiden käytöstä koituvista selkeistä hyödyistä. Ennen kaikkea sähköiset mediat vaikuttavat perheiden arkielämän sujuvuuteen lasten ja vanhempien välisen yhteydenpidon helpottuessa. Yhteydenpidon helppous onnistuu vaivatta nykyisin myös esimerkiksi lapsen ulkomaanmatkan aikana tai erotilanteessa. Sähköisten viestintävälineiden avulla vanhemmat voivat myös välillisesti seurata ja tilanteen tullen ohjeistaa lastaan matkapuhelimen tai internetin viestintäohjelmien avulla. Jos ajatellaan sähköisistä

viestimistä löydettyjen myönteisten piirteiden lukumäärää, rajoittavat vanhemmat löysivät niitä enemmän kuin sallivat vanhemmat. Molemmilla asenneryhmillä niistä merkittävin oli yhteydenpidon mahdollistaminen.

Myös sähköisten medioiden kautta avautuvaa uuden oppimisen mahdollisuutta pidettiin yhtenä merkittävimpänä myönteisenä piirteenä. Koululla puolestaan nähtiin olevan suuri rooli internetin käyttöön ohjaamisessa. Koulu edellyttää oppilailta (opiskelu) ja vanhemmilta (yhteydenpito kouluun) internet-sovellusten käyttöä. Rajoittavat vanhemmat puhuivat myönteiseen sävyyn koulun halusta osallistua vanhempien mediakasvatukseen esimerkiksi järjestämällä tilaisuuksia, joissa oli ollut Mannerheimin lastensuojeluliiton edustajia tai alan tutkijoita kertomassa mahdollisuuksista ja vaaroista, joita sähköisiin medioihin liittyy. Sallivat vanhemmat sen sijaan kiinnittivät huomiota ennen kaikkea siihen, että koulu edellyttää nykyään lapsilta tietokoneen ja internetin käyttöä, mihin kaikissa perheissä ei ole välttämättä mahdollisuutta.

Ryhmiin osallistuneet vanhemmat näkivät median läpäisemän yhteiskunnan annettuna todellisuutena, joka on tätä päivää ja johon ei koeta voitavan vaikuttaa. Mihin sen sijaan voidaan vaikuttaa – varsinkin rajoittavien vanhempien mielestä – on tapa, jolla sähköisiä medioita käytetään sekä miten niitä luetaan ja tulkitaan.

Tämä näkemys kuvaa hyvin rajoittavien vanhempien yleisempääkin näkemystä kasvatuksesta tehtävänä, johon täytyy paneutua. Tällainen **kasvatustehtävään paneutumista** painottava diskurssi sisälsi puheen, jossa käsiteltiin erilaisia keinoja, käytäntöjä, taitoja, kokemusta, tietämystä ja kiinnostusta lasten kasvattamiseen sähköisten medioiden käyttäjiksi. Tällaista puhetta olivat esimerkiksi viittaukset pelien sopivuuden selvittämiseen ennen niiden hankkimista, kiinnostus koulun tarjoamaan aihetta käsittelevään tietoon, oma harkittu medioiden käyttö, laadukkaiden lastenohjelmien katselun asettaminen omien katselusuunnitelmien edelle, säännönmukaisuus kielloissa ja rajoissa lapsen mahdollisesta ärtymyksestä huolimatta sekä oma kiinnostus käytössä olevia ja uusia laitteita kohtaan. Kaiken kaikkiaan rajoittavien vanhempien toimintaa määrittivät ennakoivuus ja asioiden tarkastelu siitä näkökulmasta, joka on lapselle hyväksi. He olivat myös valmiimpia asettamaan lapsensa eduksi arvioimansa asiat omien tavoitteittensa edelle. Monet heistä kertoivat myös suhtautuvansa säännönmukaisen kielteisesti lasten yrityksiin kiristää itselleen lisää media-aikaa, vaikka seurauksena olisikin lapsen huonotuulisuus.

Myös sallivat vanhemmat kertoivat arvostavansa edellä kuvattua johdonmukaista toimintaa, mutta käytännössä he toimivat sen suhteen ristiriitaisella tavalla. Sallivien vanhempien puheessa ilmeni ajoittain se, että lasten tapa käyttää sähköisiä medioita häiritsi tai rajoitti heidän omaa toimintaansa. Tämä ei kuitenkaan välttämättä johtanut muuhun kuin ärtymykseen ja/tai siihen, että asioihin ei puututtu. Tämä puolestaan kertoi haluttomuudesta muodostaa omaa kantaa ja pitää siitä kiinni. Kaiken kaikkiaan sallivien vanhempien toiminta lasten mediakäytön suhteen oli tilannesidonnaisempaa kuin rajoittavien vanhempien.

Sallivien vanhempien puheenvuoroissa esiintyi myös oma erityinen diskurssi, jota voidaan kuvata **nokkeluuden arvostamiseksi**. Se ilmeni sellaisissa vanhempien kuvaamissa tilanteissa, joissa heidän lapsensa olivat osoittaneet kykyä kiertää (ennen kaikkea) sähköisiin medioihin liittyviä sääntöjä. Näistä tilanteista kerrottiin peiteltyä ylpeyttä äänessä ja tuotiin samalla esille se, kuinka heidän lapsensa olivat nokkelia sähköisten medioiden käyttäjiä. Osalla heistä oli myös näkemys, että lasten pitäisi jo ala-asteikäisinä pystyä itse arvioimaan, minkälaiset mediasisällöt ovat laadukkaita.

Erityisesti rajoittavien, mutta myös sallivien vanhempien keskuudessa useimmat totesivat kuitenkin, että lopulta ainoa todellinen vaikutuskeino lasten kasvattamiseksi sähköisten medioiden käyttöön ja niiltä suojelemiseksi on vanhempien kasvatustehtävään paneutuminen samoin kuin herkkyyks seurata lastensa kehitystä ja tarpeen mukaan puuttua siinä tapahtuviin mahdollisiin muutoksiin.

4.2.2 KOTIEN MEDIAKASVATUSKÄYTÄNNÖT JA NIIDEN HAASTEET

Mediakasvatus -käsite määrittyi kaikissa ryhmissä lopulta osaksi yleistä lastenkasvatusta, jossa pätevät yleiset lastenkasvatukselliset peruseriaatteet: läsnäolo, keskustelu, perustelut, rajat ja arvostus. Näiden seurauksena syntyy lasten ja vanhempien välille luottamus, joka kantaa niissäkin tilanteissa, joissa vanhemmat eivät voi olla läsnä. Kaikkien ryhmien vanhemmat olivat yhtä mieltä siitä, että vanhempien oli kannettava ainakin päävastuu lastensa sähköisten medioiden käytöstä.

Yksi vanhempien vastuulla oleva keskeisenä pidetty asia on sähköisiin medioihin käytettävä ja siihen kuluva aika, ajankäytön seuraaminen ja siihen puuttuminen tarvittaessa. Ajankäytön hallintaa pidettiin niin merkittävänä lasten mediasuhteen osatekijänä, että siitä päädyttiin keskustelemaan lähes poikkeuksetta jo heti fokusryhmien alussa. Ajankäytön ja sen sääntelyn merkitystä kuvaa rajoittavien vanhempien ryhmässä kiteytynyt näkemys, jonka mukaan sähköiset mediat vievät lasten ja nuorten aikaa juuri niin paljon kuin vanhemmat ovat siihen valmiita antamaan. Erityisesti sähköisten medioiden käyttöä rajoittavat, mutta myös sallivat 7-10 -vuotiaiden lasten vanhemmat pohtivat oikean tasapainon etsimistä sähköisten medioiden ja muun tekemisen välillä. 11-14 -vuotiaiden kohdalla haastetta lisää yhä enenevässä määrin lasten tapaa käyttää sähköistä mediaa myös kaverisuhteiden hoitamiseen esimerkiksi ”mesettämällä”.

Rajoittavat vanhemmat kertoivat sallivia enemmän lastensa kanssa käymistään keskusteluita, jotka koskivat sähköisten medioiden käytön yleisiä sääntöjä, säännöistä yhdessä sopimista sekä syiden ja perustelujen läpikäyntiä. Samoin (etenkin 7-10 -vuotiaiden lasten rajoittavien vanhempien keskuudessa) puhuttiin aikuisten vastuusta seurata lasten ja nuorten katsomia tv-ohjelmia, heidän pelaamiaan pelejä tai käyttämiä www-sivuja ja niiden sisältöjä. Tällaisiksi vastuullisen toiminnan keinoiksi vanhemmat mainitsivat yleisen keskustelun lisäksi lasten kysymyksiin vastaamisen ja lapsen mahdollisuuden tavoittaa vanhempi tarvittaessa. Vanhempien käyttämään keinovalikoimaan kuuluivat myös television ja tietokoneen sijoittaminen olohuoneeseen tai muuhun paikkaan, josta kuljetaan usein ohi, lokitietojen seuraaminen, pelkästään omalla tunnuksella koneelle pääsy, erilaiset tietokoneen käytön ajastimet ja tiettyjen www-sivujen estot, tietokoneen näytössä näkyvän sisällön noteeraaminen ohi kulkiessa tai vanhemman kiinnostus hänelle itselleen vieraasta internet-sisällöstä (esim. Irc-galleriasta), ja tällä tavalla keskustelutilanteiden synnyttäminen.

Myös sallivat vanhemmat kertoivat kontrolloivansa lastensa sähköisten medioiden käyttöä mm. keskustelemalla lasten esiin nostamista asioista (esimerkiksi mikä koulutehtäviin käytettävästä tiedosta on oleellista), neuvomalla laitteiden käytössä sekä sisältöjä selittämällä ja niistä varoittamalla. Heidän puheissaan korostui kuitenkin rajoittavia vanhempia enemmän tietokoneen käytön kontrollointi ennen kaikkea sen parissa käytettyä aikaa rajoittamalla.

Rajoittavat vanhemmat kertoivat pyrkivänsä myös itse aktiivisesti seuraamaan pelien ja laitteiden uusimpia malleja ja pysymään ajan tasalla jatkuvassa kehityksessä ymmärtääkseen, minkälaisessa maailmassa heidän lapsensa viettävät aikaansa. He puhuivat myös oman esimer-

kin avulla opettamisesta: oman innostuksen uskottiin heijastuvan lapsiin ja kannustavan uusimpien laitteiden ja ohjelmistojen pariin, internetiä käytettiin vastuullisesti ja tv-ohjelmien katselusta tingittiin, jos ohjelmia ei pidetty lapsille sopivina. Kaikki rajoittavien vanhempien mainitsemat tavat ja pyrkimykset viittaavat tietyllä tapaa samaan suuntaan eli perusteltujen, systemaattisesti toteutettujen ja seurattujen sekä pysyvien toimintaperiaatteiden luomiseen.

Varsinkin 11–14 -vuotiaiden rajoittavat vanhemmat puhuivat vanhempien ja lasten välisestä luottamuksesta sähköisten medioiden käytön sääntöjen noudattamisessa. He totesivat, että kasvaessaan lapset ovat yhä enemmän vanhempien kontrollin ulottumattomissa. Tämänikäisten lasten kanssa vanhemmat olivat myös puntaroineet, mihin asioihin vanhemmat saavat enää puuttua nuorten henkilökohtaisessa elämässä toimiakseen edelleen vastuullisesti vanhempina, mutta antaakseen lapsilleen silti yksityisyyttä (vrt. esimerkiksi mainitunikäisten internetin lokitietojen tarkistaminen). Vanhemmat kertoivat, että he voivat vain luottaa ja toivoa, että aikaisemmin sovitut säännöt ja opitut toimintatavat pysyvät lasten mielissä. Ryhmissä kerrotun perusteella vaikuttaisi siltä, että vanhemmat pyrkivät tähän linjaamalla suhtautumistaan ja toimintaansa sähköisten medioiden kasvatukseen liittyen yhdenmukaiseksi ja erilaisissa tilanteissa pitäväksi.

Eri perheillä on erilaisia sähköisten medioiden sääntelytapoja. Tapojen erilaisuudet tulevat hyvin esiin silloin, kun perheet tapaavat toisiaan, esimerkiksi tilanteissa, joissa ollaan kylässä, on kutsuttu kotiin muita tai lapset ovat kavereittensa luona. Pääsääntöisesti vaikutti siltä, että perheenjäsenet pyrkivät sopeutumaan niihin tapoihin, joita kylässä noudatettiin. Ongelmallisia tilanteita syntyi etenkin silloin, kun kylässä olevassa perheessä oli totuttu noudattamaan tiukempia sääntöjä kuin kyläilyn kohteena olevassa perheessä. Asiaa pidettiin kuitenkin hyvin arkana eikä siihen osattu eikä koettu voitavan puuttua, huolimatta siitä, että oli kyse niinkin tärkeästä asiasta kuin vanhempien halusta suojella lapsiaan epäsovivilta sisällöiltä.

Vastaavia tapojen eroavuuksia lapset kohtasivat käydessään kavereittensa luona kylässä. Useimmiten sen lapsen koti, jossa noudatetaan väljimpiä sääntöjä, on kaveripiirin suosiossa. Muutamat vanhemmista kertoivat, että he olivat keskustelleet lastensa ystävien vanhempien kanssa yhteisistä sähköisten medioiden käytön säännöistä kuten pelaamiseen tai nettiyhteisöissä vietettyyn aikaan ja tv:n katsomiseen käytettyyn aikaan liittyvistä asioista. Yleisempää oli kuitenkin se, että vanhemmat vain tiesivät, että joissain heidän lastensa ystävien kodeissa pelataan esim. pelejä tai katsotaan televisiosta ohjelmia, jotka on tarkoitettu vanhemmille lapsille. Lisäksi mahdollisia ylilyöntitilanteita, joita oli sattunut vahingossa omassa kodissa muiden kuin omien lasten ollessa paikalla, pidettiin hyvin harmillisina ja jopa hävettävinä. Toisaalta sallivien ryhmissä oli vanhempia, jotka totesivat, että juuri heidän kotiinsa kokoonnutaan käytössä olevien väljien sääntöjen vuoksi. He perustelivat toimintaansa sillä, että henkilökohtaisesti he pitivät sisältöjä turvallisina, vaikka tiesivätkin, että toisten lasten vanhemmat saattoivat pitää niitä tietynikäisille lapsille epäsovivina.

Lasten sähköisten medioiden käytön seurannan kannalta hankalina hetkinä pidettiin tilanteita, jolloin lapset olivat yksin kotona, mm. iltapäiviä koulun jälkeen ennen vanhempien kotiin tuloa tai jaksoja, jolloin vuorotyötä tekevät vanhemmat ovat töissä. Toisaalta monet vanhemmista kertoivat olevansa luottavaisella mielellä, koska säännöt tuntuivat pitävän. Tämä perustui esim. lasten itse kertomaan, tietokoneen lokitiedoista saatuun ajankäyttötietoon ja tilanteisiin, jotka käytännössä vahvistivat vanhempien kokemaa luottavaisuutta (esim. 7–10 -vuotiaat lapset saattoivat soittaa työpaikalle ja varmistaa, voivatko he mennä jollekin www-sivulle tai katsoa aiemmin tallennettua elokuvaa).

Myös eri-ikäiset sisarukset tuovat lisähaasteita sääntöjen seurantaan ja noudattamiseen. Nuoremmat ovat kiinnostuneita ja välillä onnistuvatkin seuraamaan vanhemmille lapsille tarkoitettuja tv-ohjelmia ja internet-sisältöjä. Samoin nuorempien lasten mahdollisuus päästä seuraamaan vanhemmille tarkoitettuja pelejä tai pelaamaan itsekin niitä on todennäköisempää perheissä, joissa on vanhempia sisaruksia.

Vanhemmat olivat omia sääntöjä miettiessään joutuneet pohtimaan myös lastensa kaveripiirin aiheuttamaa sosiaalista painetta. Osaan vanhemmista oman lapsen perustelut ja painostus olivat vaikuttaneet jo alun alkaenkin niin, että lapsen toiveita oli kuunneltu. Ääritapaukset eli oman lapsen kiusatuksi joutumisen epäily tai kiusatuksi joutuminen olivat vanhemmille pulmallisia tilanteita. Pitääkö säännöistä kiinni vai höllentääkö niitä esim. tilanteessa, jossa kaverit seuraavat omalta lapselta kiellettyä tv-ohjelmaa ja kiusaavat lasta siitä syystä, ettei hän tunne juonenkulkua.

Kaiken kaikkiaan rajoittavien vanhempien esiin nostamat, vanhempien vastuuta kuvaavat asiat olivat sävyiltään positiivisempia ja optimistisempia kuin sallivien. Rajoittavat vanhemmat puhuivat mm. heidän oman innostuksensa ja oikeasuuntaisen esimerkinsä merkityksestä, nuorten yksityisyyden kunnioittamisesta sekä vanhempien ja lasten keskinäisestä luottamuksesta. Sallivat vanhemmat kertoivat vastuuasioden saavan heissä aikaan stressiä ja koettelevan hermoja. He pohtivat myös, paapotaanko lapsia jo turhaankin ja ovatko vastuuasiat jossain määrin liiallista asioiden paisuttelua.

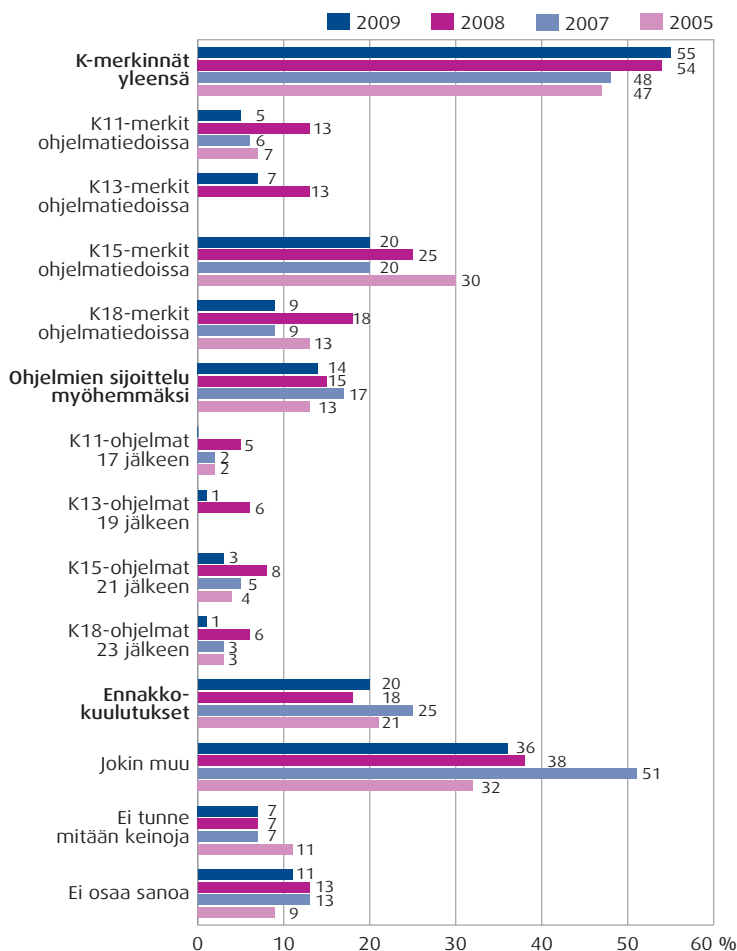
4.3 LASTEN SUOJELUUN TARKOITETTUIEN KÄYTÄNTÖJEN TUNNETTUUS JA HYÖDYNTÄMINEN

4.3.1 HAITALLISTEN TV-OHJELMIEN LÄHETYSAJAT JA IKÄRAJAMERKINNÄT

4.3.1.1 TV-yhtiöiden itsesääntelykeinojen tunnettuus

Viestintäviraston teettämän kvantitatiivisen seurantatutkimuksen mukaan noin joka toinen vanhempi muisti spontaanisti, että lapsille haitallisten tv-ohjelmien yhteydessä käytetään jotain K-merkintää. Ikärajiin sidotut K-merkinnät muistuvat spontaanisti vanhempien mieleen huomattavasti harvemmin: joka viides mainitsi K15-merkinnän, mutta muiden ikärajojen osalta spontaani tunnettuus jäi alle 20 prosenttiin. Muutokset aiempien vuosien tuloksiin nähden ovat varsin pieniä, mutta vuodesta 2005 lähtien K-merkinnän spontaani tunnettuus on kuitenkin nousut kahdeksalla prosenttiyksiköllä.

Kuvio 2. Itsesääntelykeinojen spontaani tunnettuus

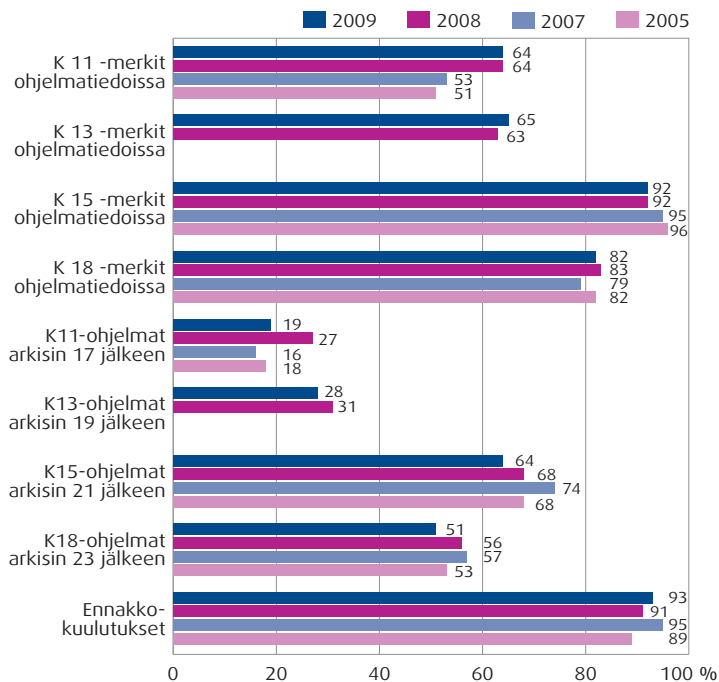

Muut haitallisten ohjelmien esittämiseen liittyvät käytännöt ovat varsin huonosti tunnettuja, jos asiaa kysytään spontaanisti. Ohjelmien sijoittamisen myöhempään ajankohtaan muisti noin joka seitsemäs ja ohjelmakuuluttajien ennakkovaroitukset joka viides vanhemmista.

Kun vanhemmille luettiin edellä mainittuja käytäntöjä, muistivat lähes kaikki K15-merkinnät, K11- ja K13-merkinnät sekä K15-ohjelmien lähetysaika klo 21.00. Noin puolet vanhemmista muisti autettuna K18-ohjelman lähetysajan klo 23.00. Sen sijaan K11- ja K13-ohjelmien lähetysajat muistettiin selvästi heikommin.

Tv-yhtiöiden käyttämien itsesääntelykeinojen kokonaistunnettuudessa ei ole tapahtunut merkittäviä muutoksia viimeisen neljän vuoden aikana.

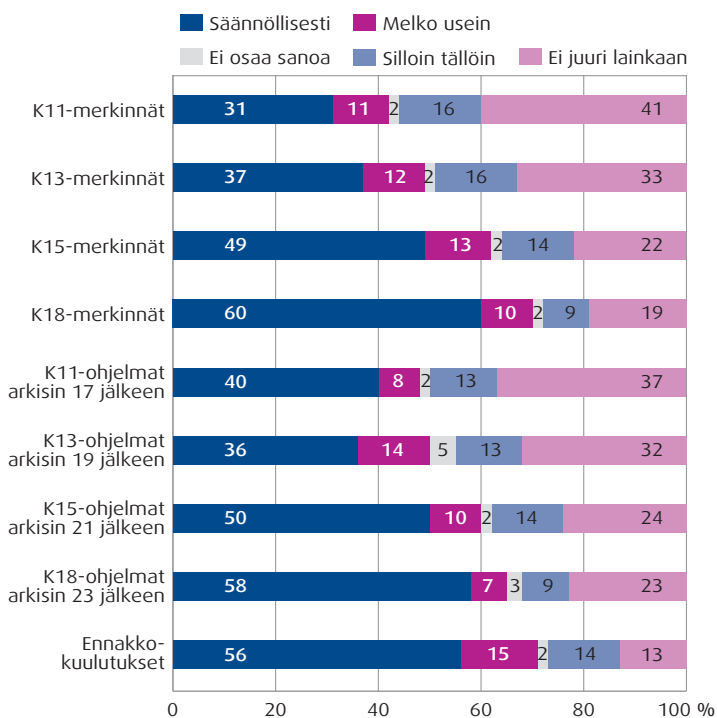
Kuvio 3. Itsesääntelykeinojen tunnettuus

4.3.1.2 Itsesääntelykeinojen hyödyntäminen perheissä

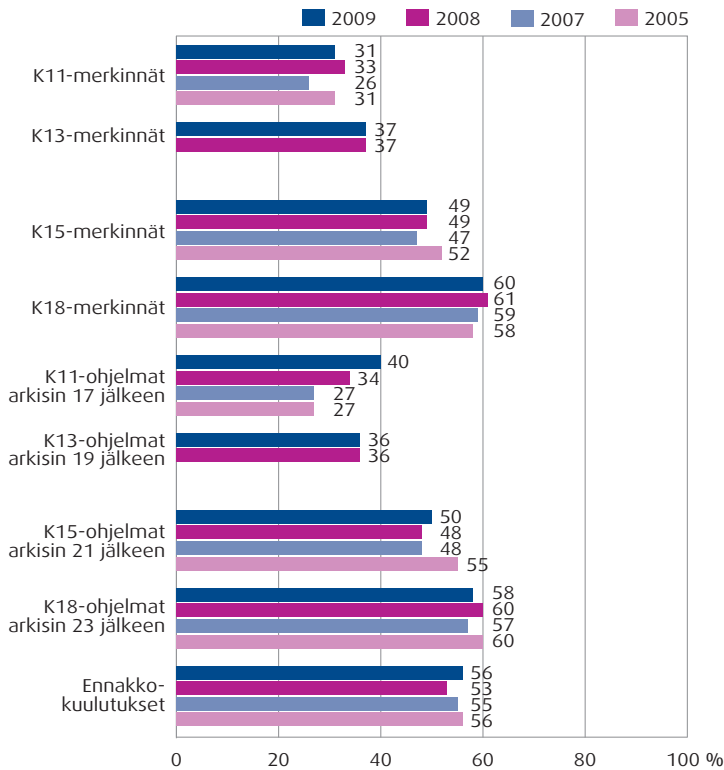
Noin puolet niistä vanhemmista, jotka tunsivat itsesääntelykeinoja, kertoi hyödyntävänsä ainakin jotain niistä säännöllisesti. Säännöllisimmin kerrottiin huomioitavan K18-merkinnät, K18-ohjelmien esittäminen klo 23.00 jälkeen ja televisiokuuluttajien ennakkovaroitukset. Harvimminkin hyödynnettiin K11- ja K13-merkintöjä sekä niitä vastaavia lähetyaikoja.

Kuvio 4. Itsesääntelykeinojen hyödyntäminen (% muistaneista)

Tv-yhtiöiden itsesääntelykeinojen säännöllinen hyödyntäminen kodeissa ei ole juurikaan muuttunut viimeisten neljän vuoden aikana muilta osin kuin K11-merkittyjen ohjelmien lähetyajan huomioimisessa. Vuonna 2005 reilu neljännes vanhemmista hyödynsi tätä keinoa säännöllisesti, kun tänä vuonna osuus oli noussut 40 prosenttiin.

Kuvio 5. Itsesäätelykeinojen säännöllinen hyödyntäminen (% muistaneista)

4.3.1.3 Tyytyväisyys nykyisiin itsesäätelykeinoihin

Valtaosa vanhemmista kertoi olevansa vähintäänkin melko tyytyväinen tv-yhtiöiden nykyisiin itsesäätelykeinoihin. Erittäin tyytyväisiä oli neljännes vanhemmista ja melko tyytyväisiä lähes kaksi kolmannesta.

Tyytymättömät, joita oli noin joka kymmenes vanhempi, kertoivat tärkeimmiksi tyytymättömyyden syiksi sen, että lapsille haitallisten ohjelmien lähetyksajat ovat edelleenkin liian aikaisia eikä ikärajoista tiedoteta tarpeeksi hyvin. Lisäksi heidän mielestään televisio-ohjelmissa esiintyy liikaa väkivaltaa, haitallisten ohjelmien ennakkomainoksia lähetetään alkuillasta eivätkä merkinnät ja sisältö aina vastaa toisiaan.

Myös fokusryhmissä sekä rajoittavien että sallivien vanhempien keskuudessa televisio-ohjelmien ja pelien ikärajamerkintöjä pidettiin hyvinä ja selkeinä vanhemmille suuntaviivoja antavina ohjeina. Kaikissa ryhmissä niiden kerrottiin ohjaavan arkikäytäntöjä. Niistä kiinnipitäminen oli saanut myös lapset ja vanhemmat keskustelemaan asiasta ja merkintöjen taustoista. Toisaalta tämä oli tehnyt myös tietyt lapsia kiinnostavat elokuvat heidän silmissään hyvinkin odotetuiksi. Elokuviin tai videovuokraamoon saatettiin lähteä samana päivänä, kun vaadittu ikäraja saavutettiin.

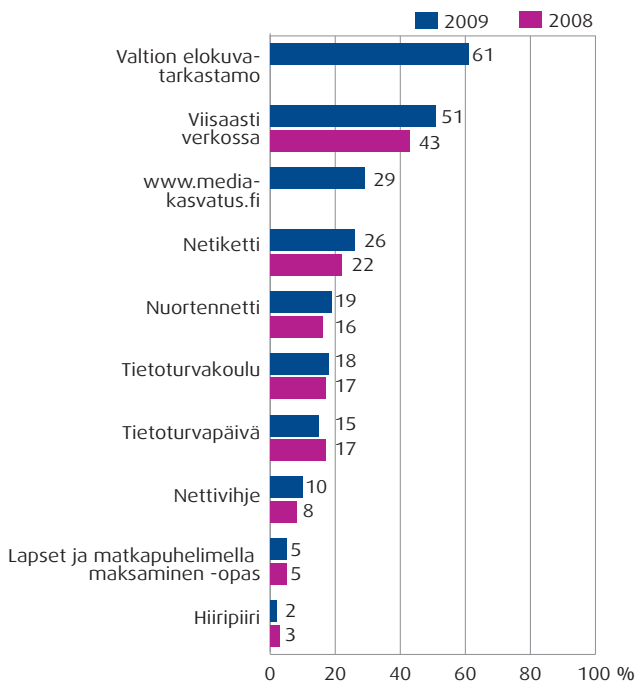
4.3.2 INTERNETIN JA MATKAPUHELIMEN TURVAOPPAAT JA TIEDOTUSKANAVAT

Spontaanisti vanhemmat eivät osanneet nimetä juuri mitään internetin tai matkapuhelimen käytön turvaavista oppaista tai tiedotustavoista. Kaksi prosenttia vanhemmista mainitsi spontaanisti Viisaasti verkossa -palvelun. Muiden palvelujen osalta osuudet jäivät enintään yhteen prosenttiin.

Sen sijaan, kun vanhemmille luettiin tällaisia lähinnä kasvattajien käyttöön tarkoitettuja käytäntöjä, esimerkiksi internetsivuja ja oppaita, lähes kaksi kolmesta muisti Valtion elokuvatarkastamon, jonka sivuilla on tietoa elokuvien ja pelien ikärajoista. Noin puolet muisti Mannerheimin lastensuojeluliiton tarjoaman Viisaasti verkossa -palvelun ja vajaa kolmannes www.mediakasvatus.fi -portaalin tai Netiketti-oppaan. Muut turvakäytännöt olivat selvästi heikommin tunnettuja.

Viisaasti verkossa -palvelun, Netiketin ja Nuortennetin tunnettuus näyttäisi kasvaneen jonkin verran vuoden takaiseen tilanteeseen verrattuna.

Kuvio 6. Lasten internetin ja matkapuhelimen käyttöä turvaavien oppaiden ja tiedotustapojen tunteminen, kokonaistunnettuus

Niiltä vanhemmilta, jotka tunsivat ainakin jonkin edellä olevassa kuviossa mainituista tiedotuskanavista, kysyttiin myös näiden tietolähteiden hyödyntämistä. Yli 80 prosenttia vanhemmista ei ollut hyödyntänyt näitä tietolähteitä lainkaan. Kahdeksan prosenttia kertoi hyödyntäneensä Viisaasti verkossa -palvelua, viisi prosenttia Valtion elokuvatarkastamon sivuja, neljä prosenttia Netikettiä samoin kuin Tietoturvakouluja, kolme prosenttia www.mediakasvatus.fi-sivustoa ja Nuortennettiä. Loput oppaat mainitsi enintään kaksi prosenttia vanhemmista.

Netti- ja kännykköoppaiden hyödyntäminen on pysynyt samalla tasolla vuoden takaiseen verrattuna.

4.4 MEDIAN KÄYTÖN RAJOITTAMINEN LAPSIPERHEISSÄ

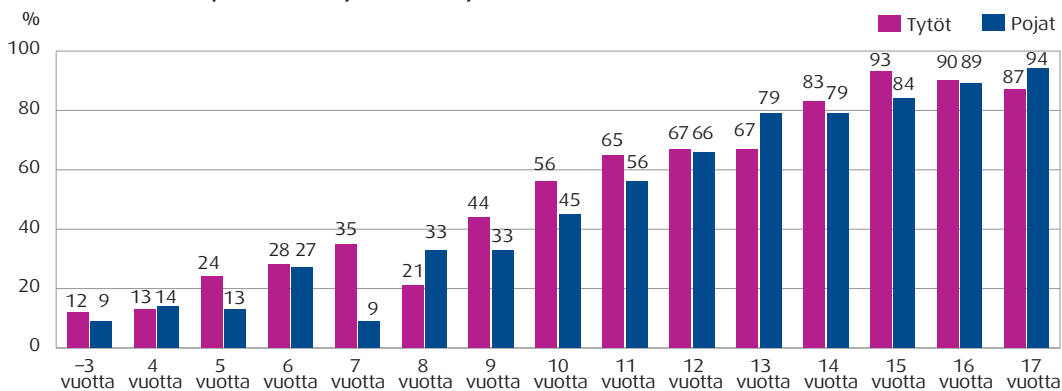
4.4.1 LASTEN MEDIAKÄYTTÖ

Tyypillisin fokusryhmiin osallistuneiden vanhempien mainitsema kotien mediakasvatuksen muoto oli rajoittaa lasten median käyttöä erityisesti siihen käytetyn ajan osalta. Etenkin internetin koettiin vievän paljon lasten aikaa. Lasten mediakäyttö painottuu sähköisiin medioihin, joita myös käytetään usein samanaikaisesti.

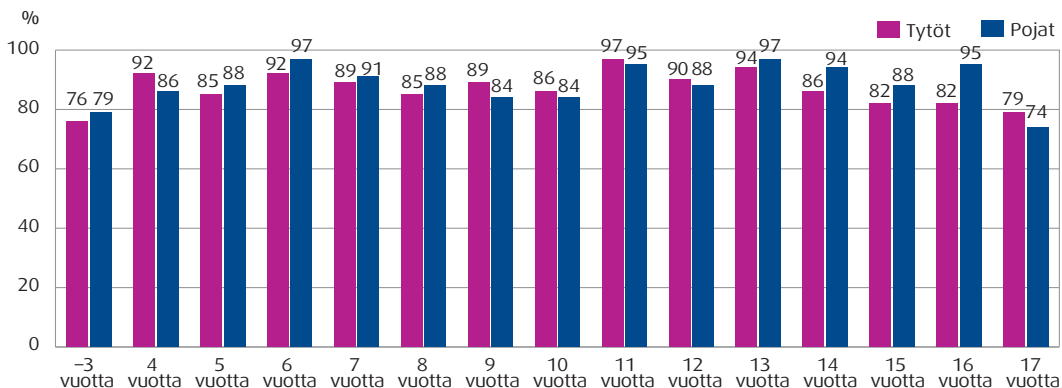
Kahden viimeisimmän tutkimuksen mukaan internetin päivittäinen käyttö näyttää lisääntyvän voimakkaasti lasten lähestyessä yläasteikää. Lasten päivittäistä mediakäyttöä hallitsee kuitenkin vielä television katselu, sillä vasta 14–15 vuoden iässä internetin päivittäinen käyttö on yleisempää kuin television katselu.

Viestintäviraston teettämässä kvantitatiivisessa seurantatutkimuksessa selvitettiin median käytön rajoittamistapoja perheissä erikseen television, internetin ja matkapuhelimen osalta.

Kuvio 7. Internetiä päivittäin käyttävät ikäryhmissä

Kuvio 8. Televisiota päivittäin katsovat ikäryhmissä

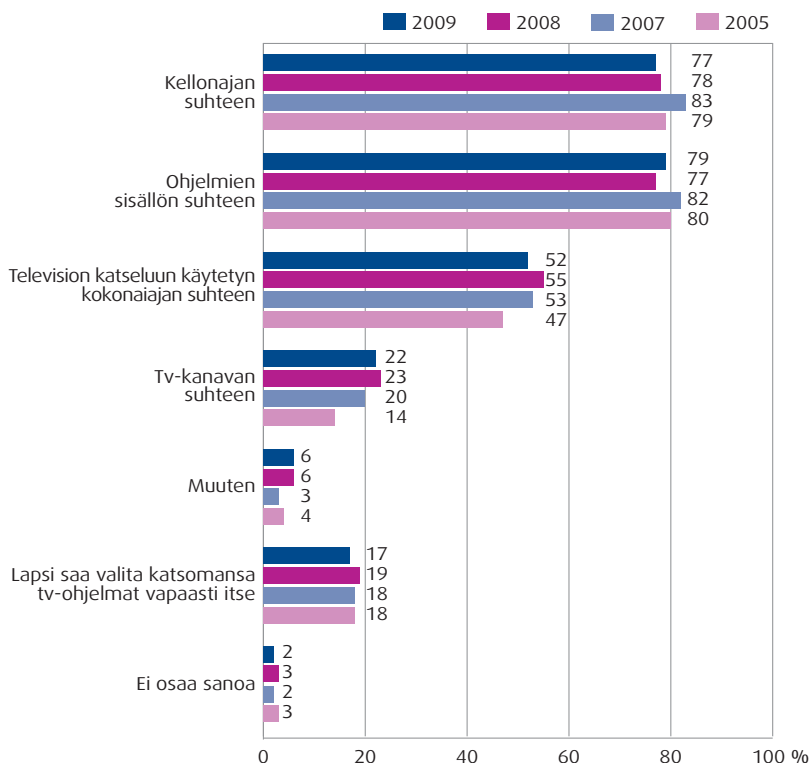

4.4.2 TELEVISION KATSELUN RAJOITTAMINEN

Yleisimmin television katselua rajoitetaan katseluajankohdan ja ohjelmien sisällön suhteen. Näiden kahden seikan osalta tilanne on pysynyt kutakuinkin samana viimeisten neljän vuoden aikana. Neljä viidestä vanhemmasta mainitsi nämä keinoikseen rajoittaa tv:n katselua. Selvästi harvemmin, mutta kuitenkin joka toisessa perheessä kerrottiin rajoitettavan television katseluun käytettyä kokonaisaika. Joka viides vanhempi mainitsi myös rajoittavansa katselua tietyn tv-kanavan suhteen.

Lähes joka viidennessä perheessä lapset saavat itse vapaasti valita katsomansa tv-ohjelmat. Erityisen vapaata television katselu on 15–17-vuotiaiden poikien keskuudessa, joista joka toinen saa päättää itse katselustaan. Vastaavan ikäisten tyttöjen kohdalla kontrollia on enemmän, sillä heistä vajaa 40 prosenttia saa päättää itse katselustaan.

Kuvio 9. Lasten katselemien tv-ohjelmien rajoittaminen

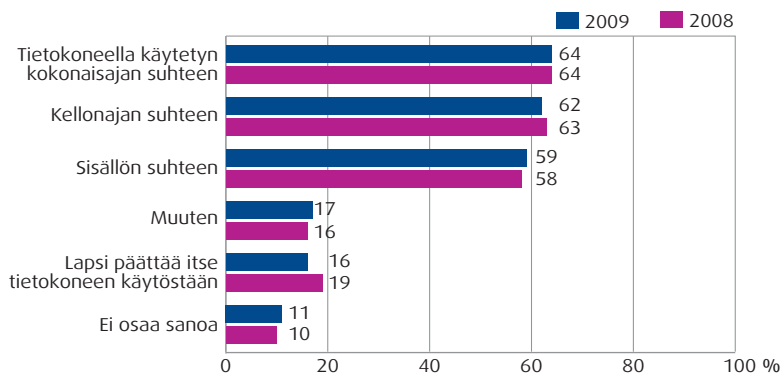
4.4.3 TIETOKONEEN KÄYTÖN RAJOITTAMINEN

Lasten tietokoneen käytön rajoittamisessa käytettyjen keinojen järjestys on hieman toinen kuin television osalta. Tärkeimmäksi kontrollointikeinoksi nousee koneen ääressä vietetyn kokonaisajan rajoittaminen. Lähes yhtä usein käytetään myös kellonajan ja sisällön suhteen tapahtuvaa rajoittamista. Kaiken kaikkiaan vanhemmat kertoivat rajoittavansa tietokoneen käyttöä selvästi

harvemmin kuin television katselua muiden kuin kokonaisajan suhteen. Se on ainoa rajoituskeino, jota sovelletaan tietokoneen käyttöön enemmän kuin television katseluun.

Luonnollisesti lasten iällä on merkitystä myös tietokoneen käytön rajoittamisessa, mutta lasten omaan harkintavaltaan ei luoteta niin helposti kuin television katselussa. 15 vuotta täyttäneistä pojista noin 40 prosenttia ja tytöistä noin 30 prosenttia saa itse päättää tietokoneen käytöstään.

Kuvio 10. Lasten tietokoneen käytön rajoittaminen

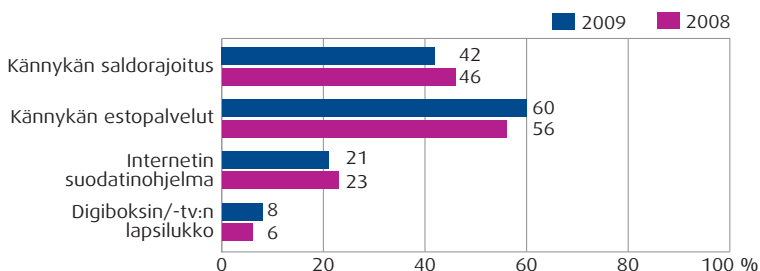
4.4.4 TEKNISET RAJOITUSKEINOJEN KÄYTTÖ

Viestintäviraston seuranta tutkimuksissa on kahdella viimeisellä tutkimuskerralla selvitetty myös erilaisten teknisten median käytön rajoituskeinojen käyttöä.

Yleisimmin vanhemmat ovat hyödyntäneet näitä rajoituskeinoja lasten matkapuhelimessa hankkimalla joko estopalveluja tai saldorajoituksen. Kaikkein harvimminkin lapsiperheissä käytetään digitelevisiosta ns. lapsilukkoa.

Digitv:n lapsilukon käyttö on yleisintä perheissä, joissa on 11–12-vuotiaita lapsia, erityisesti poikia. Internetin suodatinohjelmia hyödynnetään eniten niissä perheissä, joissa on 11–14-vuotiaita lapsia, erityisesti tyttöjä. Matkapuhelimien esto- ja saldopalvelut ovat käytössä jo pienempienkin lasten osalta jatkuen aina 15 vuoteen saakka, jolloin niiden käyttö on selvästi harvinaisempaa, mutta kuitenkin yleisempää kuin lapsilukon tai nettisuodattimen käyttö keskimäärin.

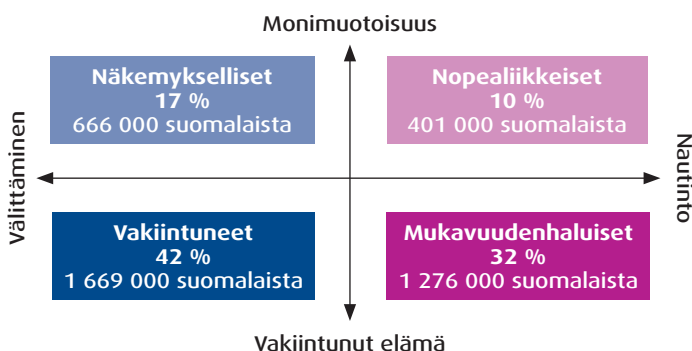
Kuvio 11. Teknisten rajoituskeinojen käyttö suomalaisperheissä

4.5 ASEENTEET RAJOITTAMISEN JA SALLIMISEN TAUSTALLA

RISC Monitor on kansainvälinen asennetutkimusmenetelmä, joka mittaa sosiokulttuurista muu-
tosta. Alla kuvattu RISC-nelikenttä on pelkistetty malli laajemmasta asenneryhmittelystä ja toimii
yleiskuvauksena kuluttajien erilaisista arvomaailmoista. Nelikenttäjako syntyy RISC-tutkimuksen
kahden ulottuvuuden perusteella. Ulottuvuudet ovat **elämän monimuotoisuus vs. vakiintunut
elämä** ja **välittäminen vs. nautinto**.

Kuvio 12. Suomalaisten asenneryhmät 2009

Lähde: TNS Gallup Oy RISC Monitor

Kuten luvussa 3 (tutkimusasetelma) todettiin, lasten mediakäyttöä rajoittavat vanhemmat löytyivät RISC-aineiston **näkemykselliset -asenneryhmästä** ja sallivat vanhemmat puolestaan **mukavuudenhaluiset -asenneryhmästä**. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa rajoittavien vanhempien keskuudessa korostuva korkeampi koulutustaso näkyy korostuneesti myös näkemyksellisten ryhmässä. Vastaavasti sallivia vanhempia kuvaava alempi koulutustaso esiintyy korostuneesti mukavuudenhaluisten ryhmässä.

Näkemyksellisten elämää ohjaavat arvot ja etiikka. Tässä ryhmässä otetaan vastuuta, ja oma aktiivinen panos annetaan myös yhteisöllisten ja yhteiskunnallisten asioiden puolesta. Tärkeää on auttaa niitä, jotka apua tarvitsevat. Näkemyksellisten elämässä aktiivisuus ja uteliaisuus ovat tärkeitä, ja he haluavat olla monessa mukana. Monipuolisuus ja monialaisuus ovat heille pysyviä elämänasenteita. He hakevat jatkuvasti uusia kokemuksia, niin henkisiä kuin fyysisiäkin sekä pitävät ajanvietosta erilaisten ihmisten kanssa. Näkemykselliset tulevat hyvin toimeen epävarmuuden kanssa. Myös oma hyvinvointi ja henkinen tasapaino ovat keskeistä elämässä.

Näkemyksellisten joukossa korostuvia asennetrendejä verrattuna koko väestöön ovat altruismi, yksilöllistäminen, omat hetket, arvot ja toiminta sekä luonnon huomioiminen. Alikorostuvia trendejä ovat tyytyväisyys nykyiseen tilanteeseen, taloudellinen turvallisuus ja status.

Näkemyksellisten omaa mediakäyttöä kuvaavat halu tietää ja ymmärtää sekä aktiivisuus ja kriittisyys. He myös pitävät lukemisesta. Heidän omaa television katseluaan kuvaa se, että he valitsevat etukäteen katsomansa ohjelmat. Heillä televisio on harvoin päällä, jos sitä ei katsota.

Heidän television katselunsa perustuu halulle olla ajan tasalla tapahtumista ja saada keskustelun aiheita. Televisio tarjoaa heille virikkeitä ja ajateltavaa sekä mahdollistaa eläytymisen.

Mukavuudenhaluisia on suomalaisista huomattavasti suurempi joukko kuin näkemyksellisiä. He haluavat nauttia kaikesta tässä ja nyt, sen kummempaa murehtimatta. He osaavat ottaa elämän vastaan sellaisena kuin se tulee. Mukavuudenhaluiset ovat kiinnostuneita välittömän lähipiirinsä tapahtumista ja omasta onnellisuudestaan. Arvot, etiikka tai sosiaaliset vastuut yhteiskunnasta ovat heille vähemmän tärkeitä asioita. Sen sijaan heille erittäin tärkeää on oma taloudellinen tilanne. He keskittyvät elämässä hauskanpitoon ja nautinnon hakemiseen. Nautintoa he hakevat useimmiten niiden asioiden parista, jotka ovat heille jo ennestään tuttuja.

Koko väestöön verrattuna mukavuudenhaluisten keskuudessa korostuvat tyytyväisyys nykyiseen tilanteeseen, normien rikkominen, taloudellinen turvallisuus sekä maine ja rikkaus. Alikorostuvia trendejä tässä ryhmässä ovat arvot ja toiminta, yleismaailmallisuus, uskonto ja henkisyys sekä altruismi.

Mukavuudenhaluisten omaa mediakäyttöä kuvaavat kiire ja nopeus. Heille mediat tarjoavat ennen kaikkea viihdettä ja ajankulua. Netin käyttäjinä he ovat aktiivisia. Heidän television katselunsa on vähemmän suunniteltua kuin näkemyksellisten, sillä he harvoin valitsevat etukäteen katsomiaan ohjelmia, vaan television on jatkuvasti päällä taustalla. Heidän keskuudessaan on vähiten sellaisia henkilöitä, jotka eivät katso televisiota lainkaan. Heille television katselun tärkeimpiä motiiveja ovat kevennyksen ja oman ajan saaminen. He pitävät jännityksestä ja kilpailuista sekä ohjelmista, joita ”kaikki katsovat”.

Vaikka näkemykselliset ja mukavuudenhaluiset eroavat monilta ominaisuuksilta toisistaan, on näissä ryhmissä kuitenkin myös jotain samankaltaisuutta. Voidaan sanoa, että suomalaiset ylipäänsä ovat uutiskansaa. RISC-tutkimuksen mukaan kolme neljästä suomalaisesta katsoo ainakin yhden tv-uutiset päivässä ja heitä löytyy kaikista asenneryhmistä. Valtakunnallisten tv-kanavien pääuutislähetyksiä seurataan säännöllisesti sekä näkemyksellisten että mukavuudenhaluisten ryhmissä. Molempia asenneryhmiä kuvaa myös se, että he saavat motiivinsa televisionkateluun totutuista tavoista. Molemmissa ryhmissä lasten vanhemmat pitävät perheonnea ja perheen kanssa oleilua tärkeänä riippumatta siitä, kuinka rajoittavia tai sallivia he ovat lastensa media-käytön suhteen.

Viitteet

- 1 Suoranta, Juha (2003): Kasvatus mediakulttuurissa. Tampere. Vastapaino.
- 2 Tapio Variksen haastattelu Ote – opetus & teknologia -lehdessä nro 5/2007.
- 3 Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, A European approach to media literacy in the digital environment, December 2007, Com (2007) 833 final.
- 4 http://ec.europa.eu/avpolicy/media_literacy/consultation/index_en.htm
- 5 http://ec.europa.eu/avpolicy/media_literacy/expert_group/index_en.htm
- 6 Livingstone, Sonia (2003): The changing nature and uses of media literacy. Media @LSE Electronic Working Papers.
- 7 Ofcom's Strategy and Priorities for the Promotion of Media Literacy. A statement 2004.
- 8 Bourdieu, Pierre (1984): Distinction: a social critique of the judgement of taste. London. Routledge & Kegan Paul.
- 9 Universidad Autonoma de Barcelona (2007): Study on the Current Trends and Approaches to Media Literacy in Europe.
- 10 Mediakasvatus 2005. Kansalliset kehittämistarpeet. Oikeusministeriön julkaisu 2005:5.
- 11 Ehdotus toimenpideohjelmaksi mediataitojen ja -osaamisen kehittämiseksi osana kansalais- ja tietoyhteiskuntataitojen edistämistä. Opetusministeriön työryhmämuistio 2007:29.
- 12 Huovinen, Sakari (2006): Yhteissääntely ja itsesääntely – julkisen vallan tehtäviä muuttavat sääntelykei-not. Lakimies 7–8/2006.
- 13 Recommendation of the European Parliament and of the Council on the protection of minors and human dignity and on the right of reply in relation to the competitiveness of the European audiovisual and on-line information services industry (2006/952/EC).
- 14 Directive on Audiovisual Media Services, AVMS (2007/65/EC); jäsenvaltioiden on implementoitava kansalliseen lainsäädäntöön 19.12.2009 mennessä.
- 15 Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, A European approach to media literacy in the digital environment, December 2007, Com (2007) 833 final.
- 16 Commission Recommendation on media literacy in the digital environment for a more competitive audiovisual and content industry and an inclusive knowledge society ©(2009)6464.
- 17 European Platform of Regulatory Authorities.
- 18 EPRAn kokous 14.–16.5.2008 Riiassa.
- 19 Huovinen, Sakari (2007): Lapsille haitalliset sisällöt ja uudet sääntelymahdollisuudet. Teoksessa: Miten vapaa sana? Viestintäoikeuden vuosikirja 2006.
- 20 Voimaannuttamis-termiä (empowerment) on alettu käyttää myös mediakasvatuksen yhteydessä tarkoittamaan yksilöstä itsestään lähtevää toimintakyvyn ja elämänhallinnan kehittämistä.
- 21 Laki kuvaohjelmien tarkastamisesta (775/2000).
- 22 Laki televisio- ja radiotoiminnasta (744/1998).
- 23 Viestintäviraston kannanotto 300/922/2004.
- 24 Huovinen, Sakari (2006).
- 25 Esim. Pietikäinen Sari ja Mäntynen Anne (2009): Kurssi kohti diskurssia. Tampere. Vastapaino.

www.ficora.fi

Viestintävirasto

PL 313

00181 Helsinki

Itämerenkatu 3 A

Helsinki

Puhelin 09 69 661

Faksi 09 6966 410